

2023-01

$\text{p}\ddot{\text{y}} \text{ — } ^1 \tilde{\text{A}} \ddot{\text{A}} \text{ ; } \acute{\text{A}} \text{ } ^- \pm \ddot{\text{A}} \cdot \hat{\text{A}} \text{ } \alpha \acute{\text{A}} \pm \grave{\text{A}} \text{ - } \text{¶} \cdot \hat{\text{A}} \ddot{\text{A}} \cdot \hat{\text{A}}$
 $\text{p}\ddot{\text{y}} \text{ } ^0 \pm ^1 \cdot \tilde{\text{A}} \text{ } \acute{\text{A}} \text{ } ^{1/4} \text{ } ^2 \text{ ; } \gg \text{ } \text{®} \ddot{\text{A}} \cdot \hat{\text{A}} \tilde{\text{A}} \ddot{\text{A}} \cdot \text{ } ^{1/2} \text{ } \mu \text{ } ^{3/4} \text{ - } \gg$
 $\text{p}\ddot{\text{y}} \tilde{\text{A}} \acute{\text{I}} \text{ } ^3 \text{ } \text{Ç} \acute{\text{A}} \text{ ; } \text{ } ^{1/2} \text{ ; } \acute{\text{A}} \text{ } \mu \text{ } \gg \gg \cdot \text{ } ^{1/2} \text{ } ^1 \text{ } ^0 \text{ ; } \acute{\text{I}} \text{ } ^0 \acute{\text{A}} \text{ } \neg \ddot{\text{A}} \text{ ; } \acute{\text{A}}$

$\text{p}\ddot{\text{y}} \text{ } \text{š} \pm \acute{\text{A}} \pm \text{ } ^{1/4} \pm \text{ } ^{1/2} \gg \text{ } \text{®} \hat{\text{A}}, \text{ } \text{£} \acute{\text{E}} \ddot{\text{A}} \text{ } \text{®} \acute{\text{A}} \text{ } ^1 \text{ ; } \hat{\text{A}}$

$\text{p}\ddot{\text{y}} \text{ } \text{œ} \mu \ddot{\text{A}} \pm \grave{\text{A}} \ddot{\text{A}} \acute{\text{A}} \text{ } \text{Ç} \text{ } ^1 \pm \text{ } ^0 \text{ } \acute{\text{A}} \text{ } \text{ } ^3 \acute{\text{A}} \pm \text{ } ^{1/4} \text{ } ^{1/4} \pm \text{ } \text{™} \tilde{\text{A}} \ddot{\text{A}} \text{ ; } \acute{\text{A}} \text{ } ^- \pm \hat{\text{A}}, \text{ } \text{£} \text{Ç} \text{ ; } \gg \text{ } \text{®} \text{ } \text{š} \text{ ; } \text{ } ^1 \text{ } ^{1/2} \acute{\text{E}} \text{ } ^{1/2} \text{ } ^1 \text{ } ^0 \text{ } \hat{\text{I}} \text{ } ^{1/2} \cdot \acute{\text{A}} \text{ } ^1 \tilde{\text{A}} \ddot{\text{A}} \cdot \text{ } ^{1/4} \hat{\text{I}} \text{ } ^{1/2}, \text{ } \alpha \mu$
 $\text{p}\ddot{\text{y}} \text{ } \text{' } ^{1/2}, \acute{\text{A}} \acute{\text{E}} \grave{\text{A}} \text{ } ^1 \tilde{\text{A}} \ddot{\text{A}} \text{ } ^1 \text{ } ^0 \hat{\text{I}} \text{ } ^{1/2} \text{ } \text{£} \grave{\text{A}} \text{ ; } \acute{\text{A}} \text{ } \hat{\text{I}} \text{ } ^{1/2}, \text{ } \pm \text{ } ^{1/2} \mu \acute{\text{A}} \text{ } ^1 \tilde{\text{A}} \ddot{\text{A}} \text{ } \text{®} \text{ } ^{1/4} \text{ } ^1 \text{ ; } \cdot \mu \neg \grave{\text{A}} \text{ ; } \gg \text{ } ^1 \hat{\text{A}} \text{ } \neg \text{ } \text{Æ} \text{ ; } \acute{\text{A}}$

<http://hdl.handle.net/11728/12348>

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

Μεταπτυχιακό στη Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία

*«Η ιστορία της Τραπέζης της Ελλάδος και η συμβολή
της στην εξέλιξη του σύγχρονου ελληνικού κράτους
από το 1940-1953.»*

Καραμανλής Σωτήριος

Επιβλέπων καθηγητής: Καρδάσης Βασίλης

Ιανουάριος 2023

Τμήμα Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας

«Η ιστορία της Τραπέζης της Ελλάδος και η συμβολή της στην εξέλιξη του σύγχρονου ελληνικού κράτους από το 1940-1953.»

**Διπλωματική Εργασία η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση
εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στο
Πανεπιστήμιο Νεάπολις**

Καραμανλής Σωτήριος

Ιανουάριος 2023

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © Καραμανλής Σωτήριος, Ιανουάριος 2023.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της Διπλωματικής Εργασίας από το Πανεπιστημίου Νεάπολις δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Πανεπιστημίου.

Σελίδα Εγκυρότητας

Όνοματεπώνυμο Φοιτητή: Καραμανλής Σωτήριος

Τίτλος Διπλωματικής Εργασίας: Η ιστορία της Τραπέζης της Ελλάδος και η συμβολή της στην εξέλιξη του σύγχρονου ελληνικού κράτους από το 1940-1953. Η παρούσα Διπλωματική Εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις και εγκρίθηκε στις 12-08-2022 από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

Εξεταστική Επιτροπή:

Πρώτος επιβλέπων (Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφος) Καρδάσης Βασίλης

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Παπαζαχαρία Αικατερίνη

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Κλάψης Αντώνης

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Ο Καραμανλής Σωτήριος, γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία με τίτλο « *Η ιστορία της Τραπέζης της Ελλάδος και η συμβολή της στην εξέλιξη του σύγχρονου ελληνικού κράτους από το 1940-1953*», αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας και όλες οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

Ο Δηλών

Καραμανλής Σωτήριος

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να εκφράσω τις πιο θερμές μου ευχαριστίες προς τον καθηγητή μου κ. Καρδάση Βασίλη για την βοήθεια και καθοδήγησή του καθ' όλη την διάρκεια της συγγραφής της συγκεκριμένης εργασίας, όπως επίσης και τους καθηγητές μου κα Παπαζαχαρία Αικατερίνη και τον κο Κλάψη Αντώνη που δέχτηκαν να την αξιολογήσουν. Συνάμα ευχαριστώ τους συναδέλφους μου που εργάζονται στην βιβλιοθήκη της Τραπέζης της Ελλάδος για την αμέριστη βοήθειά τους.

«Αφιερωμένο στην οικογένειά μου.....»

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΕΛΙΔΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7
1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ.....	9
Η ιστορία της Τραπέζης της Ελλάδος έως το 1940.	
1.1 Εισαγωγή στο τραπεζικό σύστημα από το 1830 έως την ίδρυση της Τράπεζας...9	
1.2 Η ίδρυση της Τραπέζης της Ελλάδος και τα πρώτα της βήματα στην ελληνική οικονομία.....11	
1.3 Η περίοδος από την ίδρυση έως τον 2 ^ο Παγκόσμιο Πόλεμο (1928- 1940).....13	
2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ.....	16
Η ΤτΕ την περίοδο της κατοχής (1940-1944).	
2.1 Η τράπεζα και η ελληνική οικονομία κατά την διάρκεια του πολέμου.....16	
2.2 Η καταστροφή του κράτους και η κατάρρευση της οικονομίας.....18	
2.3 Πρωτοβουλίες της τράπεζας, κατοχικό δάνειο και σχέσεις με τους διεθνείς οργανισμούς.....21	
3^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ.....	25
Η Μεταπολεμική Περίοδος (1944-1947).	
3.1 Οι πρώτες προσπάθειες ανασυγκρότησης του κράτους.....25	
3.2 Η νομισματική μεταρρύθμιση και οι απόψεις Βαρβαρέσου – Ζολώτα.....26	
3.3 Η Ελληνοβρετανική συμφωνία του 1946.....29	
4^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ.....	33
Η Αμερικανική βοήθεια (1947-1952).	
4.1 Η Έκθεση Porter.....33	
4.2 Το Δόγμα Τρούμαν.....37	
4.3 Το σχέδιο Μάρσαλ.....39	
5^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ.....	42
Η πορεία προς την σταθερότητα (1952-1953).	
5.1 Η Έκθεση Βαρβαρέσου.....42	
5.2 Το πρόγραμμα σταθεροποίησης της οικονομίας του Γ. Καρτάλη.....44	
5.3 Η υποτίμηση της δραχμής το 1953.....45	
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	48
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	49
ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	53

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από την ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδος έως και το 1953 που θα εξετάσουμε σε αυτήν την εργασία, έχουμε τη δυνατότητα να δούμε και να ανατρέξουμε στις διαφορές που είχε η τράπεζα από την ίδρυση της και μετέπειτα, την εξέλιξη στην οργάνωση της, αλλά πάνω από όλα στο κυρίως έργο που κατάφερε να επιτελέσει κατά τη διάρκεια των ετών που θα ασχοληθούμε. Ένα έργο ιδιαίτερο μιας και το καθήκον της ως κεντρική τράπεζα του ελληνικού κράτους ήταν να συμβάλλει όσο μπορεί με τον τρόπο της στην εξέλιξη και ανόρθωση της ελληνικής οικονομίας και να παράσχει την αμέριστη βοήθεια της στις ελληνικές κυβερνήσεις για την επίτευξη των στόχων που αυτές έθεταν για την τελική πρόοδο και ευημερία του ελληνικού λαού. Μέσα από όλα αυτά τα προβλήματα που πέρασε το ελληνικό κράτος στην πάροδο των ετών, η Τράπεζα της Ελλάδος προσπάθησε με διαφορετικές πολιτικές, άλλοτε καλύτερα και άλλοτε ανάλογα με τις δυνατότητές της, να βοηθήσει στην εξυγίανση της οικονομίας και στην τελική χρηματοπιστωτική σταθερότητα και ομαλότητα όπως επίσης και στην οικονομική ανάπτυξη που ο τόπος αναζητούσε. Θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε όλη τη λειτουργία της τράπεζας και το έργο που αυτή επιτέλεσε τα χρόνια αυτά ως μία γενική εξέλιξη της ελληνικής οικονομίας.

Ξεκινώντας από τα πρώτα της βήματα και τον τραγικό Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, περνώντας από τη δεκαετία του 40 και στην σταδιακή μικρή ανάπτυξη του ελληνικού κράτους μετά το τέλος του πολέμου, καταλήγουμε στην προσπάθεια των ελληνικών κυβερνήσεων για σταθεροποίηση και ανάπτυξη. Έχοντας τα κείμενα της τράπεζας, τις εκθέσεις των διοικητών, αποφάσεις γενικών συνελεύσεων και όλα αυτά που έχουν γραφτεί για την τράπεζα και την εξέλιξη της, θα προσπαθήσουμε να αποδώσουμε όσο το δυνατόν ακριβέστερα τον ακριβή ρόλο, σκοπό, και έργο της τράπεζας μέσα σε αυτά τα χρόνια. Θα αποτυπώσουμε όλες τις διακυμάνσεις που δέχθηκε η ελληνική και ευρύτερα η παγκόσμια οικονομία, προς αντιμετώπιση των προκλήσεων που δέχτηκαν τα ευρωπαϊκά κράτη και φυσικά και η Ελλάδα. Με την ίδρυση της αρχίζει και η συμμετοχή της στον όμιλο των κεντρικών τραπεζών των κρατών της Ευρώπης, συμμετέχοντας ως ισότιμο μέλος και αναλαμβάνοντας τη διαχείριση των συμφωνιών σε οικονομικό επίπεδο με διάφορες χώρες, ενώ βοηθά την Ελλάδα να κάνει το επόμενο βήμα. Μέσα από την περιπέτεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου θα καταφέρει να διασώσει το απόθεμα του χρυσού που είχε το ελληνικό κράτος διαδραματίζοντας πρωταρχικό ρόλο στις προσπάθειες της τότε ελληνικής κυβέρνησης για επιβίωση. Με τη συνεισφορά της στην κυκλοφορία νέων τραπεζογραμματίων μετά τη λήξη του πολέμου και την προσπάθειά της για την άμεση ανόρθωση της ελληνικής οικονομίας, θα προσπαθήσει σε μία μεταπολεμική περίοδο που χαρακτηρίζεται από διάφορες οικονομικές διακυμάνσεις να στηρίξει την οικονομία και να διορθώσει τυχόν προβλήματα που είχαν παρουσιαστεί. Κάτι που κατάφερε η τράπεζα με τον τρόπο της ήταν τα μέγιστα στην επίτευξη αυτού του στόχου οδηγώντας οικονομία και ελληνικό κράτος σε ένα καινούργιο ευρωπαϊκό ρόλο.

Καταλήγοντας καταλαβαίνουμε μετά από όλα αυτά ότι η Τράπεζα της Ελλάδος έπαιξε σημαντικότερο ρόλο στην εξέλιξη και στην ανόρθωση της οικονομίας μέσα σε

όλα αυτά τα χρόνια που η Ελλάδα κλήθηκε να αντιμετωπίσει προβλήματα οικονομικά, δυσχέρειες, πολέμους και μεγάλες αντιξοότητες ώστε τελικά να καταφέρει να σταθεί στα πόδια της, να ορθοποδήσει, και να δημιουργήσει ένα καλύτερο αύριο. Υπήρξε ο στυλοβάτης της ελληνικής οικονομίας και των κυβερνήσεων της δίνοντας πάντοτε ότι καλύτερο μπορούσε με τα στελέχη της προς βοήθεια αυτών που έπρεπε να διαχειριστούν τα σημαντικότερα αυτά ζητήματα του ελληνικού έθνους.

1° ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ιστορία της Τραπεζής της Ελλάδος έως το 1940.

1.1 Εισαγωγή στο τραπεζικό σύστημα από το 1830 έως την ίδρυση της Τράπεζας.

Όπως και να το δούμε η ιστορία του ελληνικού κράτους είναι άρρηκτα συνδεδεμένη και με την οικονομική ιστορία αυτού του τόπου, την εξέλιξη του νομίσματος και του τραπεζικού συστήματος, όπως επίσης και όλων των υπολοίπων δημοσίων οικονομικών που ξεκίνησαν από το 1824.¹ Το ελληνικό κράτος ξεκίνησε την ισχνή οικονομική του πορεία με τα δύο δάνεια το 1824 και 1825 που έλαβε έναντι 2.800.000 λιρών αλλά πραγματικού κεφαλαίου μόλις ενός 1.176.000 λιρών! Χρήματα τα οποία δαπανήθηκαν προς αμυντικές δαπάνες ή κατασπαταλήθηκαν κατά την εκδήλωση δύο εμφυλίων πολέμων με αποτέλεσμα την αδυναμία αποπληρωμής των και την κήρυξη για πρώτη φορά σε πτώχευση της ελληνικής οικονομίας το 1826.

Μέχρι την άφιξη του Καποδίστρια κυκλοφορούσαν πολλά και διαφορετικά νομίσματα με διαφορετικές ισοτιμίες. Έτσι για πρώτη φορά στις 14 Φεβρουαρίου του 1828 αποφασίζεται η ίδρυση της Εθνικής Χρηματιστηριακής Τράπεζας στην Αίγινα με διαταγή του κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια. Επρόκειτο για το πρώτο εθνικό θησαυροφυλάκιο το οποίο ελεγχόταν από μία τριμελή επιτροπή, ένα από τα μέλη της οποίας ήταν και ο Γεώργιος Σταύρος, ο μετέπειτα διοικητής της Εθνικής τράπεζας. Η υποχρέωση του ελληνικού κράτους να εξοφλήσει τα δάνεια της ανεξαρτησίας δεν ήταν εφικτή κάτι που ο Καποδίστριας το είχε αναγνωρίσει από την πρώτη στιγμή. Έτσι στις 29 Ιουλίου 1828 λαμβάνει χώρα στο Άργος η τέταρτη Εθνοσυνέλευση όπου αποφασίζεται και η δημιουργία ενός νέου εθνικού νομίσματος, ο Αργυρός Φοίνικας και των υποδιαιρέσεων αυτού.² Επίσης αποφασίζεται η ίδρυση ενός νομισματοκοπείου όπου θα κόβονταν τα νομίσματα και μετά από λίγο καιρό θα κυκλοφορούσαν στην ελληνική επικράτεια. Η σύνθεση του ήταν από άργυρο κατά 90% και 10% από χαλκό, ενώ το βάρος του ήταν 1 και 3/8 δράμια. Έτσι ξεκίνησε η λειτουργία του φοίνικα σε όλη την ελληνική επικράτεια ως μέσο συναλλαγής του οποίου η συνολική αξία έφτανε τα τρία εκατομμύρια. Όλα αυτά όμως με τη δολοφονία του Καποδίστρια έμελλε να αλλάξουν. Με το διορισμό του Όθωνα ως βασιλέα της Ελλάδος είχαμε μία πλήρη ανατροπή στο συγκεκριμένο σύστημα. Απαγορεύεται πλέον η κυκλοφορία οθωμανικών νομισμάτων και ορίζεται ως νέα νομισματική μονάδα η δραχμή, ενώ καθορίζεται και η ισοτιμία της με τα ξένα νομίσματα.³ Με τη μεταφορά της πρωτεύουσας του ελληνικού κράτους στην Αθήνα έχουμε και τη διάλυση της Εθνικής Χρηματιστηριακής Τράπεζας. Παρ' όλες τις προσπάθειες που κατέβαλλαν τραπεζίτες με στόχο την ίδρυση μιας άλλης τράπεζας, τελικά κάτι τέτοιο δεν κατέστη δυνατό. Το 1832 και με την ανάληψη των καθηκόντων του Όθωνα ως βασιλιά της Ελλάδος οι Προστάτιδες Δυνάμεις πρόσφεραν στην Ελλάδα ένα νέο δάνειο ύψους 60

¹ Α. Ανδρεάδης, *Η Ιστορία των Εθνικών Δανείων*, Καραβίας, Αθήνα, 1938.

² Γ. Αλογοσκούφης και Σ. Λαζαρέτου, *Η Δραχμή: Από τον Φοίνικα στο Ευρώ*, Λιβάνης, Αθήνα, 2002.

³ Γ. Αλογοσκούφης και Σ. Λαζαρέτου, *ο.π.*

εκατομμυρίων φράγκων αποπληρωμής 36 ετών με επιτόκιο 5%. Επρόκειτο για ένα δάνειο το οποίο η Ελλάδα το έλαβε με δόσεις, όμως που δεν κατάφερε ποτέ να το αποπληρώσει με αποτέλεσμα έντεκα χρόνια αργότερα οι πιστωτές να καταλήξουν σε μία επιμήκυνση του χρέους αυτού.

Η συνεχιζόμενη όμως αδυναμία αποπληρωμής του δανείου από πλευράς του ελληνικού κράτους έφερε τη δεύτερη χρεοκοπία κάτι που είχε άμεσο αποτέλεσμα στην επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου του 1843 και στην τελική παραχώρηση συντάγματος από τον Όθωνα το 1844.⁴ 23 Οκτώβρη 1839 ιδρύεται στο Λονδίνο η Ιονική Κρατική Τράπεζα, μία τράπεζα των Ιονίων νήσων οι οποίες ήταν υπό βρετανική κατοχή. Έναν χρόνο αργότερα στις 30 Μαρτίου του 1841 ιδρύεται στην Αθήνα η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, μία τράπεζα που είχε εκδοτικό προνόμιο και φυσικά το δικαίωμα ανάπτυξης της με υποκαταστήματα σε όλο τον ελλαδικό χώρο. Ήταν από την αρχή συνδεδεμένη με τις ελληνικές κυβερνήσεις και διατηρούσε στενές επαφές με τους εκάστοτε κυβερνήτες για την εφαρμογή της οικονομικής πολιτικής του ελληνικού κράτους. Πρόκειται για μία νέα τράπεζα η οποία είχε όλα τα στοιχεία ως εμπορικής και ως επενδυτικής τράπεζας, εκδίδοντας και το νόμισμα μέχρι την ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδος το 1928. Διατηρώντας στενούς δεσμούς με τις ελληνικές κυβερνήσεις κατάφερε να αναπτύξει μία ιδιόμορφη σχέση με αυτές και να μην καταβάλει φόρους μέχρι το 1877.⁵ Η Εθνική με επίμονο αγώνα και έργο κατάφερε να επιβάλει τη δραχμή σε όλη την επικράτεια ως μέσο συναλλαγής, δεχόταν καταθέσεις, συμμετείχε σε ασφαλιστικές εταιρείες και εμπλεκόταν σε μεγάλες βιομηχανικές εκμεταλλεύσεις. Επρόκειτο για ένα ίδρυμα το οποίο εμπλέκονταν ενεργά στην οικονομική αλλά και στην πολιτική ζωή του τόπου. Με την πάροδο των ετών δημιουργήθηκαν και άλλες νέες τράπεζες όπως η Τράπεζα Ηπειροθεσσαλίας το 1882, η Τράπεζα Αθηνών στις 30 Νοεμβρίου 1893, η Τράπεζα Κρήτης στις 30 Σεπτεμβρίου του 1899, η Τράπεζα της Ανατολής το 1904, η Λαϊκή Τράπεζα το 1905 και η Εμπορική Τράπεζα το 1907.

Με την ανάπτυξη του εργατικού κινήματος και με μία ύφεση που περνούσε η ελληνική οικονομία, το 1909 οδηγηθήκαμε στην άφιξη του Ελευθερίου Βενιζέλου. Αρχίζοντας μία νέα περίοδος εκσυγχρονισμού του κράτους υιοθετήθηκε πλέον ο κανόνας συναλλάγματος χρυσού, ενώ η Εθνική είχε το δικαίωμα να εκδίδει τραπεζογραμμάτια για την αγορά συναλλάγματος όπως επίσης και για την αγορά χρυσού. Το διάστημα που ακολουθεί με τους Βαλκανικούς Πολέμους και τον 1ο Παγκόσμιο Πόλεμο η δραχμή αρχίζει σιγά-σιγά να υποτιμάται αλλά παρόλα αυτά σε όλη αυτή τη δεκαετία δεν υπήρξαν μεγάλες οικονομικές παρενέργειες. Τα γεγονότα αλλάζουν με την εμπλοκή της Ελλάδας στη μικρασιατική εκστρατεία 1920 - 1922 όπου πλέον οι στρατιωτικές δαπάνες είναι πολύ μεγάλες. Με την κατάρρευση του μετώπου τον Αύγουστο του 1922 και την εισροή στον ελλαδικό χώρο περίπου 1,5 εκατομμύριο προσφύγων η εθνική οικονομία υπέστη ένα τεράστιο πλήγμα φυσικά εξαιτίας της μείωσης της παραγωγής αλλά και των πολύ μεγάλων δαπανών που έπρεπε

⁴ J, Kofas, *Financial relations of Greece and the Great Powers, 1832-1862*, (1981).

⁵ Γ. Στασινόπουλος, *Νομισματική Θεωρία και Πολιτική στην Ελλάδα το 19^ο αιώνα*, Δαρδανός, Αθήνα, 2000.

να καταβληθούν για να απορροφηθεί όλος αυτός ο πληθυσμός που είχε έρθει από την Μικρά Ασία.

Μέσα σε μία κατάσταση οικονομικής και πολιτικής σύγχυσης και αβεβαιότητας έπρεπε κράτος και οικονομία να ορθοποδήσουν και να αντισταθούν έναντι αυτών των προκλήσεων προς αποφυγή ακόμη χειρότερων καταστάσεων. Η Ελλάδα εξαναγκάζεται και πάλι να καταφύγει στη χορήγηση ενός νέου δανείου 12.300.000 λιρών προς αναστήλωση της ελληνικής βιομηχανίας και αποκατάστασης όλων των προσφύγων.⁶ Το νέο αυτό δάνειο χορηγείται από την Εθνική Τράπεζα και της επιτρέπει να έχει τον πρώτο λόγο στην δανειοδότηση της οικονομίας και στον έλεγχο όλων των ισοζυγίων πληρωμών.⁷ Λόγω της πολιτικής αναστάτωσης που επικρατούσε, μία σταθεροποίηση του νομίσματος ήταν κάτι ανέφικτο με αποτέλεσμα το κράτος να αντλεί δάνεια από την Εθνική που ήλεγχε μεγάλο μέρος των δανειοδοτήσεων και των καταθέσεων για να μπορέσει να προχωρήσει σε νέες μεταρρυθμίσεις. Δάνεια επίσης πάρθηκαν και από το εξωτερικό επιβαρύνοντας ακόμη περισσότερο τον προϋπολογισμό της Ελλάδος.

Φυσικά έπρεπε να βελτιωθούν οι υποδομές και να φτιαχτεί όλη η εγχώρια αγορά έτσι ώστε να αφομοιωθεί και όλος ο νέος πληθυσμός που είχε έρθει στην ελληνική επικράτεια. Όλα αυτά επιβάρυναν τη νομισματική σταθερότητα και τις επόμενες κυβερνήσεις του Πάγκαλου και του Καφαντάρη με αποτέλεσμα να υπάρξει η ανάγκη επαναφοράς ενός νέου τραπεζικού συστήματος σε μία τροχιά εκκαθάρισης για ένα νέο ξεκάθαρο μέλλον. Συνέπεια όλων αυτών των γεγονότων ήταν να ξεκινήσουν οι συζητήσεις πλέον σε ένα άλλο επίπεδο για να οδηγηθεί το κράτος σε μία οικονομική ομαλότητα και να φτάσει τελικά στην ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδος στις 14 Μαΐου 1928 και να καταφέρει να σταθεροποιηθεί και η δραχμή στις 375 δραχμές ανά λίρα.⁸

1.2 Η ίδρυση της Τραπέζης της Ελλάδος και τα πρώτα της βήματα στην ελληνική οικονομία.

Όπως προαναφέραμε η τραπεζική ιστορία του ελληνικού κράτους έχει περάσει μέσα από πολλές διακυμάνσεις. Υπήρξαν εποχές ανάπτυξης, εποχές ευνοϊκές για το ελληνικό κράτος, όπως επίσης και άλλες κατά τις οποίες είχαμε οικονομικές κρίσεις και σοβαρές πολιτικές αναταράξεις. Έως το 1928 η Εθνική διετέλεσε ένα ρόλο ως Κεντρική Τράπεζα της Ελλάδος αλλά και ως εμπορική. Ήδη στην οικονομική ζωή του τόπου υπήρχαν άλλες 37 εμπορικές τράπεζες, άλλες ισχυρότερες και άλλες μικρότερες, όπως επίσης και δύο ιδρύματα, το Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο και το Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων. Η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος είχε υπό την κατοχή της το 45% περίπου των συνολικών καταθέσεων του τόπου ενώ μαζί με τις άλλες

⁶ Ν. Παντελάκης, *Συμμαχικές πιστώσεις, κράτος και Εθνική Τράπεζα*, ΜΙΕΤ, Αθήνα, 1988.

⁷ ΕΤΕ, Έκθεση Διοικητή ΕΤΕ Α. Διομήδη έτους 1924, Αθήνα.

⁸ Μ. Ψαλιδόπουλος, *Η κρίση του 1929 και οι Έλληνες οικονομολόγοι*, ΕΤΕ, Αθήνα, 1989.

τέσσερις μεγάλες εμπορικές τράπεζες, την Τράπεζα Αθηνών, την Εμπορική Τράπεζα, την Τράπεζα της Ανατολής και την Ιονική Τράπεζα κατείχαν στο σύνολό τους το 85% του συνόλου των καταθέσεων.⁹ Μία ελίτ κατάφερε να ελέγχει οικονομικά το κράτος, κάτι το οποίο έγινε αντικείμενο κριτικής και σχολιασμού. Τελικά μέσα από μία νομισματική σταθεροποίηση - πράγμα πολύ δύσκολο για τα οικονομικά της Ελλάδος την συγκεκριμένη εποχή - η δραχμή άρχισε να υποτιμάται έναντι της αγγλικής λίρας, καταλήγοντας από 25 δραχμές στις 168 ανά λίρα το 1922.¹⁰ Όλες αυτές οι κινήσεις μέσα σε ένα ευάλωτο οικονομικό περιβάλλον και με μία συνεχή παρέμβαση του δημοσίου στον προϋπολογισμό του κράτους, ήταν και οι βασικές αιτίες που έπρεπε κάτι τελικά να γίνει. Εκφράστηκαν διάφορες απόψεις για το τι μέλλει γενέσθαι σύμφωνα με τα οικονομικά του κράτους καταλήγοντας τελικά στο ότι έπρεπε να γίνει σταθεροποίηση του νομίσματος, ισοτιμία με την οποία θα εξασφαλιζόταν η σταθερότητα και τα δημοσιονομικά οικονομικά του. Όλα αυτά λοιπόν είχαν ως αποτέλεσμα να μην μπορεί η Εθνική, όντως και μία εμπορική τράπεζα, να ανταπεξέλθει σε έναν τέτοιο σύνθετο ρόλο. Μέσα σε ένα ιδιαίτερο κλίμα που είχε δημιουργηθεί από τους πρόσφυγες και την διακύμανση του νομίσματος υπήρξε η ανάγκη για μία νέα μεγάλη αλλαγή στον οικονομικό τομέα του κράτους.

Αποφασίζετε λοιπόν να διατηρήσει η Εθνική τράπεζα το χαρακτήρα που είχε ως εμπορική τράπεζα και να διαμορφωθεί μία νέα τράπεζα.¹¹ Έτσι σύμφωνα με το πρωτόκολλο της Γενεύης στις 15 Σεπτεμβρίου του 1927 υπογράφεται η δημιουργία μιας κεντρικής τράπεζας για το ελληνικό κράτος, η Τράπεζα της Ελλάδος. Επρόκειτο για μία πρόταση που έγινε από την Κοινωνία των Εθνών, έτσι ώστε το ελληνικό κράτος να ανταπεξέλθει. Η δημιουργία της Τράπεζας της Ελλάδος δεν ήταν γεγονός απλό. Μερίδα του πολιτικού κόσμου και συγκεκριμένα το Λαϊκό Κόμμα πίστευε ότι αυτό δεν ήταν κάτι ωφέλιμο προς το εθνικό συμφέρον του τόπου και ότι δεν έπρεπε να αφαιρεθούν τα δικαιώματα που είχε έως τότε κατακτήσει η Εθνική Τράπεζα.¹² Το προνόμιο έκδοσης τραπεζογραμματίων που είχε μέχρι τότε η Εθνική είχε περάσει στην Τράπεζα της Ελλάδος, κάτι το οποίο δεν βρήκε πολλούς υποστηρικτές. Ας μην ξεχνάμε ότι στο ξεκίνημα της η τράπεζα ήταν σχετικά αδύναμη και δεν μπορούσε να ανταπεξέλθει εύκολα στο νέο της θεσμικό ρόλο. Οι οικονομολόγοι της εποχής όντως διχασμένοι για την μεταφορά της υπεραξίας που είχε προέλθει από την άνοδο του χρυσού και του συναλλάγματος από την ημέρα κτήσης των από την ΕΤΕ έως τότε στην νέα τράπεζα, μη βλέποντας άλλο τρόπο, κατέφυγαν τελικά και υιοθέτησαν τη σολομώντεια λύση που έδωσε ο Ελευθέριος Βενιζέλος, μοιράζοντας την σε δύο ίσια κομμάτια ανάμεσα σε Εθνική και Τράπεζα της Ελλάδος. Επρόκειτο ουσιαστικά για την πρώτη αναταραχή και παρενέργεια στο τραπεζικό σύστημα από την ίδρυση της τράπεζας κι όλα αυτά σε μία εποχή που τα πράγματα ήταν σε μία διαρκή διακύμανση.¹³

Παρ' όλες όμως τις διακυμάνσεις όπως αναφέραμε και πιο πάνω, η τράπεζα ιδρύθηκε και ξεκίνησε τη λειτουργία της στις 14 Μαΐου του 1928 έχοντας ένα

⁹ ΤτΕ, *Τα πρώτα πενήντα χρόνια 1928-1978*, Αθήνα, 1978.

¹⁰ Γενική Στατιστική Υπηρεσία, *Στατιστική Επετηρίς 1930*, Αθήνα, 1931.

¹¹ Α. Διομήδης, *Περί του ζητήματος καλυμμάτων της Εθνικής Τραπέζης*, τ.4, 1927.

¹² Κ. Κωστής, *Οι Τράπεζες και η κρίση*, Αθήνα, 1986.

¹³ Μ. Ψαλιδόπουλος, *Ιστορία της Τραπέζας της Ελλάδος, 1928 – 2008*, Αθήνα, 2014, σελ. 79-80.

καταστατικό το οποίο περιελάμβανε 75 άρθρα.¹⁴ Άρθρα τα οποία κανόνιζαν το ρόλο της και τη σχέση της τράπεζας με το ελληνικό κράτος. Επρόκειτο για οργανισμό που λειτουργεί ως ανώνυμη εταιρεία έχοντας ως κύριο καθήκον να εξασφαλίσει τη σταθερότητα σε χρυσό όλων των τραπεζογραμματίων που υπήρχαν στην κατοχή του ελληνικού κράτους. Ως αυτοκέφαλη και αυτοδιοικούμενη πέρα από κάθε δέσμευση με το ελληνικό δημόσιο και έχοντας ως γνώμονα την αρχή καλής λειτουργίας και προσφοράς προς τον Έλληνα πολίτη, ξεκίνησε τις εργασίες της για να μπορέσει σιγά-σιγά να ανταπεξέλθει στο δύσκολο αυτό έργο. Με προσωπικό περίπου 500 ατόμων και με ένα δίκτυο καταστημάτων σε όλη την Ελλάδα, είχε ως κύριο μέλημά της την εξασφάλιση του συμφέροντος των πολιτών και της ελληνικής κοινωνίας. Έχοντας το μονοπώλιο έκδοσης τραπεζογραμματίων όπως επίσης και την πώληση του χρυσού, προσπαθούσε να συμμετέχει και στις αγοραπωλησίες συναλλάγματος μεταξύ των εμπορικών τραπεζών. Σύμφωνα με το καταστατικό της για μέγιστη διαφάνεια δεν μπορούσε να συμμετέχει σε δημόσιες επιχειρήσεις, απαγορευόταν η χορήγηση δανείων ή άλλων οικονομικών καταβολών προς το ελληνικό δημόσιο, ενώ επίσης απαγορευόταν και σε κρατικούς υπαλλήλους να ελέγξουν τα βιβλία της τράπεζας.¹⁵

Η ανεξαρτησία της τράπεζας και ο σκοπός τον οποίο είχε αναλάβει την κατέστησαν ως μία ανεξάρτητη δύναμη στον οικονομικό τομέα του κράτους με κύριο μέλημα τη διαφύλαξη της νομισματικής σταθερότητας στη χώρα. Διαμέσου των διακυμάνσεων που υπέστη και τις αλλαγών κατά τη διάρκεια των χρόνων, κατάφερε να παραμείνει ενεργή και να παρέχει κάθε δυνατή προσπάθεια και ότι καλύτερο μπορούσε για τη βελτίωση και εξέλιξη της ελληνικής οικονομίας.

1.3 Η περίοδος από την ίδρυση της το 1928 έως τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Μετά την κρίση του 1929 το εθνικό εισόδημα αυξήθηκε, παρότι οι εισαγωγές κάλυπταν κατά πολύ τις εξαγωγές με αποτέλεσμα το εμπορικό ισοζύγιο να είναι πάντα ελλειμματικό. Αυτό που τώρα είχε αλλάξει στο ελληνικό κράτος ήταν ο πληθυσμός ο οποίος είχε αυξηθεί με την έλευση των προσφύγων και την υψηλή προσφορά σε εργατικά χέρια, κρατώντας τους μισθούς χαμηλά και τις τιμές των προϊόντων υψηλά. Μία προσπάθεια που ξεκίνησε το 1928 ο Ελευθέριος Βενιζέλος έχοντας ισχυρή πλειοψηφία στη Βουλή και προσπαθώντας να συνεχίσει μία αναπτυξιακή πολιτική που οραματιζόταν. Και ενώ όλα έδειχναν ότι θα οδηγούμασταν σε κάτι θετικό, ξέσπασε η κρίση του 1929, για να βυθίσει το κράτος και την οικονομία σε μία δίνη και μία μείωση του ρυθμού ανάπτυξης που κράτησε έως το 1931 όπου και κορυφώθηκε. Η πτώση στις τιμές των αγροτικών προϊόντων και η μη χορήγηση κεφαλαίων από αγορές της Ευρώπης έφερε την ελληνική οικονομία σε δραματική κατάσταση. Οι αυξανόμενες

---

¹⁴ ΤτΕ, Καταστατικό, Αθήνα, 1928.

¹⁵ Οπ.π.

τιμές των βιομηχανικών προϊόντων μέσα σε κλίμα κερδοσκοπίας οδήγησε την Τράπεζα της Ελλάδος σε εξάντληση του αποθεματικού της με αποτέλεσμα την πτώχευση του ελληνικού κράτους στις 26 Απριλίου 1932.¹⁶ Όμως η άμεση παρέμβαση της τράπεζας βάζοντας δεσμούς στα εγχώρια προϊόντα και παρέχοντας στο κράτος μία σχετική αυτάρκεια κατάφερε να αλλάξει το κλίμα. Αυξάνοντας τον έλεγχο και στις εισαγωγές και στις εξαγωγές και περιορίζοντας το ανεξέλεγκτο εμπόριο, με την παρέμβαση της, κατάφερε να οδηγήσει το κράτος σε μία νέα τροχιά.

Υπό το βάρος όλων αυτών των ραγδαίων εξελίξεων στο χώρο της παγκόσμιας οικονομίας δεν ήταν δυνατό να μην επηρεαστεί και η Ελλάδα, ένα γεωργικό κράτος και με μία βιομηχανία να διαβαίνει τα πρώτα της βήματα. Η γενικότερη νομισματική κρίση που δημιουργήθηκε επηρέασε και το εισόδημα των Ελλήνων. Οι εξαγωγές μειώθηκαν, ενώ τυχόν δανειακές χορηγήσεις από κράτη του εξωτερικού διακόπηκαν με αποτέλεσμα ένα μείζον συναλλαγματικό πρόβλημα. Η ζήτηση για συνάλλαγμα ήταν μεγάλη με αποτέλεσμα να υπάρξει και μεγάλη μείωση του αποθέματος όπως επίσης και του χρυσού με την αύξηση εκροών κεφαλαίων στο εξωτερικό. Οι ελλειμματικοί προϋπολογισμοί μέχρι το 1933 αύξησαν τις τιμές των αγαθών και οδήγησαν σε πτώση της αξίας της δραχμής με αποτέλεσμα το κράτος να χρειάζεται όλο και μεγαλύτερα ποσά για την αγορά συναλλάγματος και την κάλυψη του δημόσιου χρέους του. Οι διακυμάνσεις του αγροτικού τομέα ήταν αισθητές αλλά όχι σε τραγικά επίπεδα. Η βιομηχανία κάμφθηκε έναντι των βιομηχανιών των υπολοίπων ανεπτυγμένων ευρωπαϊκών κρατών. Γενικά υπήρξε μείωση σε όλους τους τομείς με εξαίρεση τις τράπεζες που φάνηκαν περισσότερο ανθεκτικές στο γενικότερο κλίμα. Έτσι η περίοδος αυτή τις βρίσκει σε γενικότερη φάση ανάκαμψης και εκσυγχρονισμού τους προς όφελος των νέων ειδικών συνθηκών που είχαν προκύψει στον ελληνικό χώρο.

Στις 29 Ιουλίου 1932 με σχέδιο νόμου δίνεται το μονοπώλιο διαχείρισης χρυσού και συναλλάγματος στην Τράπεζα της Ελλάδος όπως επίσης και η αποκλειστική διακίνηση του χρηματικού από αυτή και μόνο.¹⁷ Η ισχύ της τράπεζας αυξήθηκε κατακόρυφα στο εγχώριο τραπεζικό σύστημα που ήδη αριθμούσε 32 διαφορετικές τράπεζες με κυρίαρχη την Εθνική. Φυσικά οι τέσσερις μεγάλες εμπορικές τράπεζες ήταν αυτές που έπαιζαν τον κύριο ρόλο στο ελληνικό τραπεζικό σύστημα διατηρώντας όσο το δυνατόν τα οικονομικά μεγέθη σε καλύτερη θέση και μειώνοντας τις απώλειες εξαιτίας της παγκόσμιας κρίσης. Με την εγκατάλειψη του κανόνα χρυσού η Τράπεζα της Ελλάδος ξεκινά τις λειτουργίες της με νέα δυναμική και καινούργιες αντιλήψεις ως προς την αναμόρφωση και τη στήριξη της ελληνικής οικονομίας. Νέες τάσεις και νέες ιδέες άρχισαν να διαμορφώνονται από οικονομολόγους που πίστευαν σε μία επαναστατική οικονομική πολιτική.¹⁸ Ακαδημαϊκοί όπως ο καθηγητής Ξενοφών Ζολώτας διατύπωσαν τρόπους εξέλιξης και ανάκαμψης προσπαθώντας να αλλάξουν την υπάρχουσα νοοτροπία που δυστυχώς ο υπάρχων συντηρητισμός που επικρατούσε δεν τις επέτρεπε να εισακουστούν.¹⁹ Έτσι και η Τράπεζα της Ελλάδος ήταν

¹⁶ Γ. Χαριτάκης, *Οικονομική Επετηρίδα της Ελλάδος*, Ένωση ελληνικών τραπεζών, Αθήνα, 1932, σελ. 460.

¹⁷ Υπουργείο Οικονομικών, *Σχέδιο Νόμου για την ΤτΕ*, 29 Ιουλίου 1932, Αθήνα.

¹⁸ J. Keynes, *The general theory of employment interest and money*, London, 1935.

¹⁹ Ξ. Ζολώτας, *Κατευθύνσεις της οικονομικής μας πολιτικής*, Αθήνα, 1936.

αναγκασμένη να πορευτεί σύμφωνα με τις κυβερνητικές υποδείξεις κινούμενη πάντοτε στα πλαίσια που της επιτρεπόταν. Μερίδα του πολιτικού κόσμου και του τύπου της εποχής ήταν αντίθετοι στην περαιτέρω ανάπτυξη και αύξηση των αρμοδιοτήτων της τράπεζας, όπως επίσης και στον τρόπο άσκησης της οικονομικής πολιτικής από αυτήν. Λογικό ήταν η οικονομική αναγέννηση που είχε ανάγκη το κράτος να βρίσκει αντίπαλο έναν άκρατο συντηρητισμό που επικρατούσε εκείνη την περίοδο περιορίζοντας κατά πολύ τον ρόλο της τράπεζας.²⁰

Μέσα σε μία οικονομία που δύσκολα πορευόταν τα τελευταία χρόνια της δεκαετίας έως την έναρξη του πολέμου, οι εξαγωγές του κράτους τουλάχιστον στα δύο βασικά του είδη, τον καπνό και τη σταφίδα, κινήθηκαν σε πολύ καλά πλαίσια. Σε καλά επίπεδα κινούνταν και η βιομηχανική παραγωγή δείχνοντας ότι κάτι καλό ξεκινούσε.²¹ Μία αναπτυξιακή πολιτική λόγω μείωσης των εισαγωγών και εισροής συναλλάγματος στην αγορά από την Τράπεζα της Ελλάδος ενισχύοντας την οικονομία, οδήγησε στην απόκτηση σημαντικού αποθέματος που μπορούσε το κράτος να το χειρίζεται ανάλογα με τις ανάγκες του.²² Κατά τα έτη που εξετάζουμε οι διακυμάνσεις που έλαβαν χώρα ήταν πολλές και συνεχείς. Αυξομειώσεις στο ρυθμό ζωής, εκροής κεφαλαίων, έως την αυστηροποίηση των μέτρων από την κυβέρνηση Μεταξά προς αποφυγή λαθραίου συναλλάγματος. Γεγονότα και διαδικασίες που δεν μπορούσαν να αφήσουν ανεπηρέαστη την τράπεζα και την διοίκηση της. Στις 31 Μαΐου 1935 παραιτείται ο διοικητής Εμμανουήλ Τσουδερός κατόπιν πιέσεων από την κυβέρνηση Τσαλδάρη, λόγω παρεμβάσεων του στο καταστατικό και στο ρόλο της τράπεζας. Παραμένοντας η θέση κενή για ένα χρονικό διάστημα και πάλι με πολιτική απόφαση αυτή τη φορά από την κυβέρνηση Δεμερτζή, όπως επίσης και με απόφαση του γενικού συμβουλίου της τράπεζας, στις 23 Μαρτίου 1936 ο Τσουδερός επαναφέρεται στη θέση του διοικητή.²³ Προβλήματα όμως πολιτικού χαρακτήρα όπως επίσης και ένα θέμα συγχώνευσης της τράπεζας με την Εθνική αναγκάζουν αυτή τη φορά τον Ιωάννη Μεταξά να ζητήσει την παραίτηση του Τσουδερού, που γίνεται αποδεκτή στις 30 Ιουνίου 1939. Την θέση του αναλαμβάνει ο Ιωάννης Δροσόπουλος, έως τότε διοικητής της Εθνικής.²⁴ Όμως ο αιφνίδιος θάνατός του λίγες μέρες αργότερα αναγκάζουν την κυβέρνηση στην τοποθέτηση του καθηγητή Κυριάκου Βαρβαρέσου ως Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος.

2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΤτΕ την περίοδο της κατοχής (1940-1944).

---

²⁰ Ξ. Ζολώτας, *Δημιουργικός Σοσιαλισμός*, Αθήνα, 1944.

²¹ Κ. Βαρβαρέσος, *Έκθεση επί του οικονομικού προβλήματος της Ελλάδας*, Αθήνα, 1952.

²² Η. Βενέζης, *Χρονικόν της Τραπέζης της Ελλάδος*, Αθήνα, 1955, σελ. 193.

²³ ΤτΕ Απόφαση Γενικού Συμβουλίου, 23 Μαρτίου 1936, Αθήνα.

²⁴ Η. Βενέζης, *Εμμανουήλ Τσουδερός*, Αθήνα, 1966.

2.1 Η τράπεζα και η ελληνική οικονομία κατά την διάρκεια του πολέμου.

Κατά τη διάρκεια του 2^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου υπήρξε και η πιο δύσκολη και ιδιαίτερα καταστροφική περίοδος για την ελληνική οικονομία. Ότι μπόρεσε να φτιαχτεί στα οικονομικά του κράτους μετά την πτώχευση του 1932 ήρθε ο πόλεμος και απλά τα ισοπέδωσε οδηγώντας το στην πλήρη διάλυση. Ο αγροτικός τομέας καταρρακώθηκε, το εμπόριο σταμάτησε, η φτώχεια και η πείνα ήταν διάχυτες παντού, ενώ τα λιγοστά κεφάλαια που υπήρχαν σε καταθέσεις εξανεμίστηκαν λόγω του υπερπληθωρισμού και της μαύρης αγοράς που ήταν και ο μόνος τρόπος συναλλαγής. Μέσα σε μία δίνη χάους που επικρατούσε οι κατακτητές διαίρεσαν και το νόμισμα που κυκλοφορούσε. Έτσι για τους Γερμανούς ήταν το κατοχικό μάρκο, για τους Ιταλούς η μεσογειακή δραχμή ενώ για τους Βούλγαρους το λέβια.²⁵ Ήταν όμως αδύνατον να συνυπάρξουν και τα τρία στην ελληνική αγορά με αποτέλεσμα μία παρέμβαση της Τραπέζης της Ελλάδος να έχει ως αποτέλεσμα και την επαναφορά στη δραχμή ως νόμισμα συναλλαγής χάρη ενός σχετικού ελέγχου της ροής του χρήματος στις 18-4-1941. Από αυτό το σημείο και πέρα οι κατακτητές δεν αρκέστηκαν στην νομισματική ισοπέδωση του κράτους αλλά σε συνεργασία με την κατοχική κυβέρνηση Τσολάκογλου άρχισαν μία κυριολεκτικά ληηλάτηση των πάντων. Αγροτικά προϊόντα κατασχέθηκαν προς όφελος του γερμανικού στρατού στερώντας τα από τον κόσμο που λιμοκτονούσε, κάθε μορφής μετάλλευμα που ήταν δυνατόν να εξορυχθεί (χρῶμιο, βωξίτης, νικέλιο) στάλθηκαν στη Γερμανία προς όφελος της πολεμικής τους βιομηχανίας, ενώ μηχανήματα και επιχειρήσεις που τους ενδιέφεραν και μπορούσαν να εξυπηρετήσουν τους σκοπούς τους δεσμεύτηκαν και αναγκάστηκαν να δουλεύουν μόνο για αυτούς.²⁶ Αποτέλεσμα μία ολοκληρωτική λεηλασία χωρίς κανένα οίκτο για τον ελληνικό λαό και την επιβίωσή του παρόλη τη σθεναρή αντίσταση που αυτός κατόρθωσε να τους προβάλλει, κάνοντας τους ακόμη περισσότερο αδίστακτους στον τρόπο άσκησης της εξουσίας των.

Όσον αφορά την οικονομική και νομισματική πολιτική, η αύξηση της αξίας της δραχμής από τον Οκτώβριο του 1939 έως τον Ιανουάριο του 1944 κατά 36.000 τοις εκατό ήταν και το αποτέλεσμα μιας πολιτικής ασκούμενης από την κατοχική κυβέρνηση αφήνοντας αμέτοχη την Τράπεζα της Ελλάδος, χωρίς αυτή να μπορεί αλλά ούτε και να έχει τη δύναμη να επιβληθεί προς βελτίωση του κλίματος. Η τιμή της χρυσής λίρας έφτασε στην εξωφρενική τιμή του 1,5 δισεκατομμυρίων δραχμών το 1944 από χίλιες δραχμές το 1940 επιβάλλοντας τη ως το μοναδικό μέσο συναλλαγής κατά τη μαύρη αυτή περίοδο.²⁷ Το γεγονός αυτό της νομισματικής αυτής έξαρσης δεν άφησε έξω από το παιχνίδι και τους Γερμανούς κατακτητές οι οποίοι πουλούσαν χρυσές λίρες σε μία στήριξη της αξίας της δραχμής μέσω της Τραπέζης της Ελλάδος, αλλά για δικό τους όφελος και μόνο, ώστε να μπορούν να ελέγξουν και να

²⁵ Φωκάς – Κοσμετάτος, *Η εισαγωγή της ιταλικής δραχμής εις την Επτάνησον, 1941 -1941*, Αθήνα, 1946.

²⁶ ΤτΕ, Έκθεση Διοικητού για τα έτη 1941, 1944, 1945.

²⁷ ΤτΕ, Ισολογισμός 1941 – 1944.

συγκρατήσουν τα έξοδα του στρατού τους. Με έναν καλπάζοντα πληθωρισμό και με μία πρωτόγνωρη οικονομική αστάθεια για το ελληνικό κράτος, οι Γερμανοί κατέστρεψαν ολοκληρωτικά την ελληνική οικονομία σε όλους τους τομείς με όποιο τρόπο μπορούσαν, απέναντι σε ένα λαό που παρ' όλες τις κακουχίες και τα δεινά που περνούσε αντιστεκόταν στη θέληση του κατακτητή σθεναρά.²⁸

Από την έναρξη του πολέμου αλλά και μέχρι το τέλος του η μόνη βοήθεια που είχε η ελληνική κυβέρνηση στην οικονομική διαχείριση ήταν της Τραπέζης της Ελλάδος. Μία βοήθεια που υπήρξε καθοριστική στα οικονομικά του ελληνικού κράτους με μοναδικό κριτήριο την αντιμετώπιση του πολέμου και των προβλημάτων του ελληνικού λαού. Οι εξελίξεις που ακολούθησαν σε πολιτικό αλλά και σε οικονομικό επίπεδο υπήρξαν ραγδαίες. Στις αρχές του 1941 πεθαίνει ο Ιωάννης Μεταξάς και αναλαμβάνει την πρωθυπουργία ο Αλέξανδρος Κορυζής, Διοικητής έως τότε της Εθνικής Τράπεζας. Με την κατάληψη της Ελλάδος από τους Γερμανούς και μη αντέχοντας το βάρος των γεγονότων ο Κορυζής αυτοκτονεί και στις 21 Απριλίου 1941 ορκίζεται πρωθυπουργός ο πρώην Διοικητής της Τραπέζης της Ελλάδος Εμμανουήλ Τσουδερός. Μία κυβέρνηση εγκλωβισμένη από τον εχθρό και προσπαθώντας να περισώσει ότι μπορούσε αναλαμβάνει το μεγάλο εγχείρημα της μεταφοράς του χρυσού του ελληνικού κράτους σε ασφαλές μέρος. Έτσι στις 22 Απριλίου 1941 η ελληνική κυβέρνηση με τον βασιλιά, τον Διοικητή της Τραπέζης της Ελλάδος Κυριάκο Βαρβαρέσο, τον υποδιοικητή Γεώργιο Μαντζαβίνο και τρεις ανώτατους υπαλλήλους της τράπεζας, αναλαμβάνει το δύσκολο αυτό εγχείρημα μεταφοράς του αποθέματος χρυσού από την Αθήνα στο Ηράκλειο της Κρήτης.²⁹ Επρόκειτο για ένα απόθεμα καθαρού βάρους 610.796,491 ουγγιών.³⁰ Η Κρήτη όμως βρισκόταν συνεχώς κάτω από τον βάρος των συνεχιζόμενων βομβαρδισμών του εχθρού. Έτσι αποφασίζεται η φυγάδευση του για την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου μιας και η Κρήτη δεν ήταν πια ασφαλής. Και πάλι όμως τα γεγονότα δεν εξελίχθηκαν όπως τα περίμεναν κυβέρνηση και διοίκηση της τραπεζής. Αναζητώντας και πάλι ασφαλές καταφύγιο οδηγούν το χρυσό στην Πρετόρια της Νοτίου Αφρικής³¹ από όπου τελικά και αποφασίστηκε ως τελικός προορισμός μαζί με την ελληνική κυβέρνηση τον βασιλέα και την διοίκηση της Τραπέζης της Ελλάδος το Λονδίνο, όπου υπήρξε και η μόνιμη έδρα της ελληνικής κυβέρνησης.³²

Και ενώ προσπαθούσε να ασκηθεί η όποια διοίκηση του κράτους από το Λονδίνο, η τράπεζα στην Ελλάδα συνέχιζε κανονικά - όσο μπορούσε και της επιτρεπόταν - τις εργασίες της απέναντι στο ελληνικό δημόσιο.³³ Αντιμέτωπη με τη νέα αυτή πρόκληση λόγω του πολέμου προσπάθησε με τη συμβολή της να βελτιώσει τις οικονομικές συνθήκες και να εξομαλύνει τις μεταβολές που είχαν προκύψει σε παγκόσμιο οικονομικό επίπεδο. Μεγάλο αντίκτυπο είχε επίσης και η χρησιμοποίηση κεφαλαίων για πολεμικούς σκοπούς, γεγονός που δημιουργούσε προβλήματα στην

²⁸ Α. Αγγελόπουλος, *Το οικονομικό πρόβλημα της Ελλάδος*, Αθήνα, 1945.

²⁹ Η. Βενέζης 1, ο.π, σελ. 243.

³⁰ ΤτΕ, Έκθεση Διοικητού επί του ισολογισμού 1941, σελ. 11-12.

³¹ Ο χρυσός αποθηκεύτηκε στα θησαυροφυλάκια της South African Reserve Bank.

³² Η. Βενέζης 1, ο.π, σελ.249.

³³ ΤτΕ, Πρακτικά Γενικού Συμβουλίου, Διαχείριση δημοσίων εξόδων από Λονδίνο, 24 Απριλίου 1941.

τήρηση μιας σωστής νομισματικής πολιτικής. Λόγω του πολέμου όλη αυτή η οικονομική επικοινωνία που υπήρχε με τα ευρωπαϊκά βιομηχανικά κράτη στα οποία και στηριζόταν η Ελλάδα είχε πλέον διακοπεί.³⁴ Μία στάση του διεθνούς εμπορίου οδηγούσε σε μία στάσιμη οικονομία ανίκανη να αντιμετωπίσει τις ανάγκες της αγοράς και κατ' επέκταση του ελληνικού λαού. Μιας αγοράς της οποίας οι τιμές εκτοξεύτηκαν στα ύψη δημιουργώντας στον ελληνικό λαό αναστάτωση και οδηγώντας τον στην πείνα και την εξαθλίωση.

2.2 Η καταστροφή του κράτους και η κατάρρευση της οικονομίας.

Η Ελλάδα υπήρξε μία χώρα που χτυπήθηκε βάνουσα και αλύπητα από τον κατακτητή με αποτέλεσμα καταστροφικό και στην οικονομία της και στον πληθυσμό της.³⁵ Για ένα κράτος που και πριν τον πόλεμο ζούσε στα όρια της φτώχειας, το πλήγμα που του επέφερε ο πόλεμος είναι πολύ δύσκολο να αποτιμηθεί. Ένας λαός που αποδεκατίστηκε από την πείνα και τις κακουχίες και με μία μείωση έως διάλυση του βιοτικού του επιπέδου, με έναν αγροτικό τομέα μειωμένο κατά δραστικά ποσοστά και μία βιομηχανία που ψυχορραγούσε, κλήθηκε να ανταπεξέλθει στον κατακτητή και να παλέψει για την ελευθερία του. Το δημογραφικό πρόβλημα ήταν και το σημαντικότερο όλων. Από το 1940 έως το 1944 ο πληθυσμός της Ελλάδος μειώθηκε κατά 300.000 ενώ μερίδα του συγκεντρώθηκε στις πόλεις και κομμάτι αυτού μετακινήθηκε στο εξωτερικό με τη θέλησή του ή όχι.³⁶ Η μετακίνηση αυτή προς τα αστικά κέντρα οφειλόταν στην επιστροφή ανθρώπων από το μέτωπο της Αλβανίας και σε ένα κομμάτι της υπαίθρου που ερχόμενο στις πόλεις έψαχναν για μία νέα οικονομική πραγματικότητα. Η αντίστροφη μετακίνηση ανθρώπων προς απομακρυσμένες περιοχές έγινε ιδιαίτερα μετά το 1942 προς ανεύρεση τροφής ή λόγω του κύματος διώξεων από τον εχθρό. Επίσης κομμάτι του πληθυσμού έφυγε μαζί με τους Βρετανούς, όπως και κάποιοι που μετακινήθηκαν βιαίως σε εργοστάσια της Γερμανίας ως εργάτες. Και όλα αυτά μέσα σε ένα κλίμα ημερήσιας διατροφής του Έλληνα πολίτη του οποίου η κατανάλωση σε θερμίδες δεν ξεπερνούσε τις 900 έως 1.300 καθ' όλη τη διάρκεια της κατοχής.

Στο παραγωγικό κομμάτι τα πράγματα ήταν δραματικά. Αγροτικός τομέας σε συρρίκνωση, βιομηχανία σε υπολειπουργία, ενώ το εμπόριο και οι εξαγωγές σχεδόν ανύπαρκτα. Προμήθειες και άλλα είδη αφορούσαν μόνο τον ανεφοδιασμό του εχθρού ενώ η οποιαδήποτε μορφής εισαγωγή προϊόντος από το εξωτερικό ελεγχόταν αποκλειστικά και μόνο από τις δυνάμεις κατοχής. Τέλος συμπέρασμα όλων αυτών υπήρξε και η πλήρης διάλυση της δημόσιας διοίκησης με συνέπεια τη νομισματική

³⁴ ΤτΕ, Ισοζύγιο εξωτερικών πληρωμών του κράτους 1941.

³⁵ M. Mazower, *Στην Ελλάδα του Χίτλερ*, Αθήνα, 1994, σελ. 63-69.

³⁶ M. Μαργαρίτης, *Από την ήττα στην εξέγερση*, Αθήνα, 1993, σελ. 79-85.

αποσταθεροποίηση. Με την Τράπεζα της Ελλάδος απλά να παρακολουθεί τα γεγονότα χωρίς να της επιτρέπεται καμία απολύτως παρέμβαση η άλλη δραστηριότητα και με μοναδική λειτουργία την έκδοση των χαρτονομισμάτων, κυβέρνηση και κατοχικές δυνάμεις οδήγησαν το κράτος σε έναν υπερπληθωρισμό.³⁷ Μέσα σε ένα οικονομικό χάος που επικρατούσε, η αγορά έθετε μόνη της τον τρόπο που θα λειτουργούσε. Με ένα νόμισμα που καθημερινά έχανε την αξία του και με μία μεγάλη ανάγκη του κόσμου για είδη πρώτης ανάγκης, έκαναν την εμφάνισή τους άνθρωποι που διεκπεραιώνουν αυτές τις συναλλαγές οι γνωστοί ως «μαυραγορίτες». Η μαύρη αγορά που άνθησε απότομα - ειδικά στα μεγάλα αστικά κέντρα - αποτέλεσε και τον κύριο μηχανισμό λειτουργίας της κατοχικής οικονομίας.³⁸ Στην επαρχία πρωταγωνιστικό ρόλο είχαν οι ανταλλαγές με είδος, κάνοντας τις πόλεις τα μέρη όπου η μαύρη αγορά έβρισκε πρόσφορο έδαφος. Αυτή η άνιση μετακίνηση και ανταλλαγή εμπορευμάτων δημιούργησε και μία νέα αναδιανομή του εθνικού εισοδήματος. Ένα κομμάτι προερχόταν από καταθέσεις και λίρες που είχε ο κόσμος στην κατοχή του και ένα άλλο από πωλήσεις ακινήτων ή αντικειμένων αξίας.³⁹ Έτσι δημιουργήθηκε μία συρρίκνωση και ένα μάζεμα κεφαλαίων από ορισμένους με αποτέλεσμα τον πλουτισμό εις βάρος του λαού που λιμοκτονούσε. Με μία κοινωνία που προσπαθούσε να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα η μαύρη αγορά ήταν ένα γεγονός αδιαμφισβήτητο. Με την οικονομία να μεταβάλλεται δραματικά αδυνατώντας να παρέμβει και να βοηθήσει, μιας και η θέληση από πλευράς ελληνικών κυβερνήσεων περιοριζόταν μόνο στις ορέξεις του κατακτητή, ο ελληνικός λαός κλήθηκε να αντιμετωπίσει μία από τις μεγαλύτερες προκλήσεις της ιστορίας του.

Ανάλογα με την ανάπτυξη της μαύρης αγοράς στο κομμάτι της ανεύρεσης ειδών διατροφής, αναπτύχθηκε και το σύστημα διανομής τροφίμων με δελτίο. Έτσι μέσω του Ερυθρού Σταυρού επετράπη η διανομή τροφίμων στους κατοίκους των μεγάλων πόλεων κατόπιν συμφωνίας των συμμάχων με τις δυνάμεις κατοχής. Παρότι όμως προσπαθούσε να σιτιστεί το σύνολο του λαού από τον Ερυθρό Σταυρό και την ελληνική κυβέρνηση, αυτό τελικά δεν έφτανε.⁴⁰ Το σύστημα διανομής με δελτίο θεωρήθηκε δίκαιο διότι ήταν ανεξάρτητο από το εισόδημα του καθενός και καταπολεμούσε την μαύρη αγορά. Επίσης δημιουργήθηκαν κάποιου είδους συνεταιρισμοί με σκοπό τη βοήθεια κοινωνικών ομάδων (τραπεζοϋπάλληλοι, έμποροι, υπάλληλοι δημοσίου και άλλοι) και ευκολότερης διοχέτευσης των προϊόντων με πληρωμή μέρους των μισθών τους.⁴¹ Ήταν ένα γεγονός που έλαβε εκτεταμένα δράση ιδιαίτερα στο δημόσιο τομέα. Μετά το τέλος του πρώτου χειμώνα και με τη συνδρομή των συνεταιρισμών αλλά και κάποιων εκκλησιαστικών οργανώσεων το δελτίο διανομής ήταν και το μόνο μέσο παροχής τροφίμων για τα επόμενα δύσκολα χρόνια που θα ακολουθούσαν.⁴²

---

³⁷ Delivanis, D, and W. Cleveland, *Greek Monetary Developments 1939-1948*, Indiana University, 1949.

³⁸ Γ. Ιατρίδης, *Η Ελλάδα στην δεκαετία 1940-1950. Ένα έθνος σε κρίση*, Αθήνα, 1984.

³⁹ M. Mazower, ο.π, σελ. 75.

⁴⁰ Ε. Τσουδερός, *Ο επισιτισμός 1941-44*, Αθήνα, 1946.

⁴¹ Γ. Μαργαρίτης, ο.π, σελ. 102-105.

⁴² Etmektsoglou – Koehn K., *Axis Exploitation of Wartime Greece, 1941-1943*, Emory University, 1995.

Η αλλαγή πολιτικής από τις δυνάμεις κατοχής έφεραν και μία αλλαγή των οικονομικών συσχετισμών. Η επιδίωξη τους για έλεγχο της εγχώριας παραγωγής και βιομηχανίας προς όφελος της πολεμικής τους οικονομίας οδήγησαν το ελληνικό κράτος στην απόλυτη εξαθλίωση. Γερμανικά και ιταλικά συμφέροντα συγκρούονταν πολλές φορές ως προς τους τρόπους χάραξης αυτής της οικονομικής πολιτικής, ωστόσο με το χωρισμό της Ελλάδος σε περιφέρειες υπό την επήρεια τους, διεκδικούσαν τα μέγιστα οφέλη για τους πολεμικούς σκοπούς. Με τον έλεγχο των αγροτικών προϊόντων και με ένα αυστηρό έλεγχο μετακίνησης των αγαθών από περιοχή σε περιοχή παρεμποδίζοντας το εσωτερικό εμπόριο, κατάφεραν να ελέγξουν την αγορά φορολογώντας τα. Έτσι κι αλλιώς μπορούσαν αν ήθελαν ακόμη και να τα αποσπάσουν βιαίως αδιαφορώντας για την επιβίωση του λαού. Προτιμούσαν πάντως να συνεργαστούν δίνοντας έτσι και χρηματικά κίνητρα προς όφελος της παραγωγής και της συνεχιζόμενης συνεργασίας.⁴³ Η κάλυψη των δαπανών του γερμανικού στρατού γινόταν από χρήματα της κατεκτημένης χώρας που στην ελληνική περίπτωση έφτασε το 70% του προϋπολογισμού. Εάν υπολογίσουμε και τη μεγάλη εισροή εργατικού δυναμικού σε τράπεζες, επιχειρήσεις, και δημόσιο τομέα για την αντιμετώπιση της πείνας, οι δαπάνες αυξήθηκαν. Αποτέλεσμα η πρόσβαση των Γερμανών στην Τράπεζα της Ελλάδος με τη συναίνεση της ελληνικής κυβέρνησης για την έκδοση χρήματος (δραχμών) προς εξυπηρέτηση των δικών τους αναγκών.⁴⁴ Έτσι δημιουργήθηκε ένας υπερπληθωρισμός, ο υψηλότερος στην Ευρώπη, ο οποίος και εκτοξεύτηκε σε δυσθεώρητα ύψη το Μάιο του 1943. Η όποια ενέργεια έγινε από τους Γερμανούς κατά τα έτη 1942 - 1943 για έλεγχο των τιμών, εισαγωγές βιομηχανικών αγαθών και τροφίμων και μειώσεις των δαπανών τους προς ανακούφιση του ελληνικού λαού, εξανεμίσθηκαν γρήγορα επιστρέφοντας και πάλι στις πολεμικές τους προτεραιότητες.

Μέσα σε ένα κλίμα διακύμανσης της οικονομίας τα πρώτα χρόνια οι δυνάμεις κατοχής μπορούσαν ευκολότερα να ελέγξουν και να διαχειριστούν την κατάσταση. Δεσμεύοντας πόρους και προϊόντα εξόπλισαν την πολεμική τους μηχανή εντός Ελλάδος αλλά και στη Βόρειο Αφρική. Με την έκδοση χρήματος, την άνθηση της κερδοσκοπίας και της μαύρης αγοράς και τον έλεγχο των αγαθών, οδήγησαν τον ελληνικό λαό στα όρια της επιβίωσης. Οι όποιες βελτιώσεις προσπάθησαν να γίνουν κατά διαστήματα ήταν ανεπαρκείς, στρέφοντας και πάλι το ενδιαφέρον τους στη δική τους εξυπηρέτηση και στην επίτευξη των σκοπών τους. Το νομισματικό σύστημα της Ελλάδος απορυθμίστηκε εντελώς συνοδεύοντας τον υπερπληθωρισμό που είχε δημιουργηθεί σε μία συνεχόμενη αναζήτηση χρυσών λιρών ή ξένου συναλλάγματος.⁴⁵ Υπολογίζεται ότι 700.000 περίπου χρυσές λίρες διοχετεύτηκαν από τους Βρετανούς προς τις ομάδες Αντίστασης, ενώ 1.300.000 από τους Γερμανούς κάνοντας τες και το βασικό μέσο συναλλαγής μέχρι το τέλος της κατοχής.⁴⁶

---

⁴³ Etmektsoglou – Koehn, ο.π, σελ. 410-412.

⁴⁴ Α. Αγγελόπουλος, *Από την Κατοχή στον Εμφύλιο*, Αθήνα, 1994, σελ. 29-30.

⁴⁵ Delivanis Cleveland, ο.π, σελ. 98.

⁴⁶ Etmektsoglou – Koehn, ο.π, σελ. 543-544.

2.3 Προτοβουλίες της τράπεζας, κατοχικό δάνειο και σχέσεις με τους διεθνείς οργανισμούς.

Από τις 22 Σεπτεμβρίου 1941 και με την εγκατάσταση της ελληνικής κυβέρνησης και της Τράπεζας της Ελλάδος στο Λονδίνο ξεκινά και ο σημαντικός αλλά περιορισμένος όπως προαναφέραμε ρόλος της τράπεζας στα γεγονότα της εποχής. Ένας ρόλος που είχε να κάνει με μία σχετική διαχείριση των οικονομικών στοιχείων του ελληνικού κράτους, τη συμβολή στον αγώνα, την βοήθεια προς τους σκλαβωμένους Έλληνες και σε μία γενικότερη συμμετοχή της χώρας και εκπροσώπησης της σε διεθνείς συσκέψεις και οργανισμούς.

Η μικρή αυτή δημοσιονομική διαχείριση ξεκίνησε κάτω από δύσκολες συνθήκες για την εποχή. Η Τράπεζα της Ελλάδος, ως ταμίας του ελληνικού δημοσίου, έπρεπε να διαχειριστεί τα λιγοστά κονδύλια που υπήρχαν έτσι ώστε να καλύπτει τις δαπάνες του κράτους, να πληρώνει μισθούς και να ενισχύει όσο μπορεί τους Έλληνες ως προς τον επισιτισμό τους και ως προς τον στρατιωτικό τους αγώνα. Η μεγαλύτερη βεβαίως βοήθεια προήλθε από τους συμμάχους και ιδιαίτερα τη Μεγάλη Βρετανία.⁴⁷ Στις 9 Μαΐου 1942 με την υπογραφή συμφωνίας μεταξύ Ελλάδος και Μεγάλης Βρετανίας, οι Βρετανοί αναλαμβάνουν εξολοκλήρου τον εξοπλισμό, την ένδυση και τις προμήθειες του ελληνικού στρατού ενώ η ελληνική κυβέρνηση τις υπόλοιπες δαπάνες και τη μισθοδοσία του. Και όλα αυτά με ένα αποθεματικό από ελληνικής πλευράς 6.000.000 λιρών περίπου και στηριζόμενη σε έσοδα από φόρους ή σε οικονομική συνδρομή και άλλων κρατών. Και αναφερόμενοι στους φόρους εννοούμε ως επί το πλείστον φόρους που προέρχονταν από την ελληνική εμπορική ναυτιλία στο εξωτερικό, με υπουργό του σχετικού υπουργείου εμπορικής Ναυτιλίας τον Διοικητή της Τραπεζής της Ελλάδος Κυριάκο Βαρβαρέσο. Και αυτό για να αναδειχθεί η σπουδαιότητα του συγκεκριμένου εγχειρήματος μιας και τα κέρδη από τη ναυτιλία υπήρξαν και τα σημαντικότερα έσοδα που μπορούσε να έχει το ελληνικό κράτος για την κάλυψη των αναγκών του.

Οι δολοηψίες της Τράπεζας της Ελλάδος στο Λονδίνο συνεχίζονταν με όποιο τρόπο αυτό ήταν δυνατό με την διοίκηση της τράπεζας στην Ελλάδα, έτσι ώστε να επιτυγχάνεται καλύτερη διαχείριση των οικονομικών του κράτους. Η βασική της προτεραιότητα ήταν η διαφύλαξη του χρυσού και του συναλλάγματος που κατείχε έτσι ώστε αυτά να χρησιμοποιηθούν για την ανόρθωση της ελληνικής οικονομίας μετά τον πόλεμο. Και αυτό ήταν κάτι που η Τράπεζα της Ελλάδος το πέτυχε στο ακέραιο. Έτσι το τέλος του πολέμου την βρήκε με μία μείωση των διαθέσιμων κεφαλαίων της κατά 2.516.650 λίρες Αγγλίας από τις συνολικά 37.258.650 που κατείχε, ποσό που

---

⁴⁷ Η. Βενέζης, ο.π, σελ. 254.

αντιστοιχούσε σε καλύψεις αναγκών του δημοσίου και δαπάνες στις τράπεζες στο εξωτερικό.⁴⁸

Και παρότι στο εξωτερικό γινόταν μία σημαντική προσπάθεια από την ελληνική κυβέρνηση και την Τράπεζα της Ελλάδος για μία σωστή διαχείριση των οικονομικών προς βοήθεια του ελληνικού λαού, στην Ελλάδα τα γεγονότα ήταν πολύ διαφορετικά. Με μία ανύπαρκτη οικονομία και μία νομισματική αστάθεια να επικρατεί, οι κατοχικές δυνάμεις σε συνεργασία με την κυβέρνηση Τσολάκογλου, έκαναν ότι ήταν δυνατό ώστε να καταστρέψουν και να διαλύσουν ότι είχε απομείνει στη φτωχή ελληνική οικονομία. Παρ' όλες τις κατασχέσεις αγροτικών προϊόντων, τις λεηλασίες των βιομηχανικών ειδών και τις δεσμεύσεις του ορυκτού μας πλούτου προς όφελος τους, προχώρησαν σε κάτι ακόμη δυσμενέστερο για το ελληνικό κράτος. Στις 14 Μαρτίου 1942 με τη συμφωνία της Ρώμης, Ιταλοί και Γερμανοί, επιβάλλουν στην Ελλάδα σύναψη δανείου προς αυτούς από την Τράπεζα της Ελλάδος για κάλυψη των εξόδων των πολεμικών τους δραστηριοτήτων.⁴⁹ Τα στοιχεία που προκύπτουν από τον Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος Γεώργιο Μαντζαβίνο το 1947 είναι χαρακτηριστικά.⁵⁰ Το ποσό της αποζημίωσης στις δυνάμεις κατοχής σύμφωνα με τη συνθήκη της Χάγης ήταν 3.381.001 χρυσές λίρες Αγγλίας, ενώ ως δάνειο κατεβλήθησαν ακόμη 4.506.226 χρυσές λίρες. Αποτέλεσμα το συνολικό ποσό από τα έξοδα κατοχής και από την πίστωση του δανείου να ανέρχεται στα 7.887.227 χρυσές λίρες.

Έτσι διαφαίνεται ότι τα 1.500 εκατομμύρια δραχμές το μήνα που λάμβαναν οι κατοχικές δυνάμεις δεν τους αρκούσαν και προσέφυγαν στη χορήγηση αυτού του δανείου στους ίδιους. Ένα δάνειο στο οποίο ούτε επιτόκιο αλλά ούτε και κάποιο είδος διακανονισμού προαναφερόταν, αλλά γινόταν σαφής προσδιορισμός μελλοντικής του εξόφλησης.⁵¹ Ο κακός χειρισμός όμως των οικονομικών θεμάτων των δυνάμεων κατοχής απέναντι στη φτώχεια και την πείνα που μάστιζε τον ελληνικό λαό, οδήγησε στην απόφαση της γερμανικής κυβέρνησης να αποστείλει στην Ελλάδα έναν ειδικό οικονομικό πληρεξούσιο, τον Hermann Neubacher, προς ενημέρωση και διαχείριση των οικονομικών μεταξύ της γερμανικής στρατιωτικής ηγεσίας και ελληνικής κυβέρνησης. Μέσα από μία συνεχή πίεση αύξησης των εξόδων κατοχής από τους κατακτητές η ελληνική κυβέρνηση υποχρεώθηκε σε μία τιμαριθμική αναπροσαρμογή σύμφωνα με τις διατάξεις σύναψης του δανείου. Αποτέλεσμα τα έξοδα να φτάσουν κάποια στιγμή στα 8 δισεκατομμύρια δραχμές το μήνα και από ένα σημείο και πέρα να γίνουν απεριόριστα, καταβαραθρώνοντας την δραχμή που έπαιρναν αλόγιστα από την Τράπεζα της Ελλάδος διαλύοντας το εθνικό νόμισμα.

Η σύναψη του δανείου έγινε κάτω από ιδιαίτερες συνθήκες που εγείρουν σειρά θεμάτων που προέκυψαν. Με την απελευθέρωση η Τράπεζα της Ελλάδος ως όφειλε στάθηκε στο πλάι των ελληνικών κυβερνήσεων οι οποίες και διερεύνησαν τους τρόπους σύναψης του. Με μελέτες και εκθέσεις των Διοικητών της κατά διαστήματα η τράπεζα παρουσίασε το εύρος και τις οικονομικές πτυχές του ζητήματος. Κάτι που

⁴⁸ ΤτΕ, Γενική Συνέλευση Μετόχων, 22 Νοεμβρίου 1947, σελ. 14, Αθήνα.

⁴⁹ Β. Γκοτζαμάνης, *Κατοχικό δάνειο και δυνάμεις κατοχής*, Θεσσαλονίκη, 1954.

⁵⁰ ΤτΕ, Έκθεση Διοικητή 1947, Αθήνα.

⁵¹ Α. Αγγελόπουλος, ο.π., σελ. 36.

συνεχίστηκε και πολύ μετέπειτα της εργασίας που εμείς συντάσσουμε κατά τα έτη 1963, 1991, 1995, 2000, 2012-2013.⁵² Αποτέλεσμα όποτε η πολιτική ηγεσία της Ελλάδος κρίνει σκόπιμο τη νόμιμη διεκδίκηση του κατοχικού δανείου, υπάρχουν στην διάθεση της όλες εκείνες οι μελέτες και αναλύσεις από την Τράπεζα της Ελλάδος προς αποκατάσταση της οικονομικής αλήθειας.⁵³

Και ενώ εντός Ελλάδος τα προβλήματα της οικονομίας την είχαν οδηγήσει σε τραγική κατάσταση οι δυσκολίες του πολέμου ανάγκαζαν ανθρώπους στο εξωτερικό να προβλέπουν τις εξελίξεις που θα προέκυπταν σε παγκόσμιο επίπεδο. Ο πόλεμος συνεχιζόταν, όμως κάποια στιγμή θα έφτανε στο τέλος του και τότε θα έπρεπε να αντιμετωπιστούν τεράστια προβλήματα που θα είχαν προκύψει, ιδιαίτερα στις οικονομίες των κρατών. Έπρεπε να υποστηριχθούν τα κράτη που είχαν διαλυθεί σε είδη διατροφής, μηχανήματα και γενικότερα είδη ανοικοδομήσεως. Έτσι μέσω διεθνών συμφωνιών ιδρύεται στις 10 Νοεμβρίου 1943 η UNRRA⁵⁴ (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration*) ή αλλιώς ο Οργανισμός Περίθαλψης και Αποκατάστασης των Ηνωμένων Εθνών, εκπροσωπούμενο από 44 κράτη με σκοπό το συντονισμό, την διαχείριση της σίτισης και την περίθαλψη των πληγέντων κρατών. Και εδώ η συμβολή της Τράπεζας της Ελλάδος υπήρξε καταλυτική μιας και την ελληνική κυβέρνηση εκπροσώπησε ο Διοικητής της τράπεζας Κυριάκος Βαρβαρέσος, ένας από τους καταλληλότερους ανθρώπους για να χειριστεί αυτά τα ιδιαίτερα θέματα.

Το πλέον όμως δυσκολότερο και βασικότερο κομμάτι που θα προέκυπτε μετά τον πόλεμο θα ήταν η συνολική οικονομική οργάνωση και συνεργασία μεταξύ των κρατών. Μέσα σε μία αμερικανοβρετανική διαμάχη και των εκπροσώπων των, του Αμερικανού οικονομολόγου Harry White και του και του βρετανού John Maynard Keynes για τον τρόπο καθιέρωσης ενός συστήματος διεθνών συναλλαγών και πιστώσεων μεταξύ των κρατών, αποφασίστηκε ένα κοινό σχέδιο πιο κοντά στις αμερικανικές θέσεις το οποίο και τέθηκε για μελέτη και διαβούλευση στα υπόλοιπα κράτη.⁵⁵ Και πάλι η Τράπεζα της Ελλάδος με επικεφαλής το Διοικητή της και μια ομάδα ειδικών επί των θεμάτων εκπροσωπώντας την ελληνική κυβέρνηση, παρουσιάστηκε και τοποθετήθηκε μέσω δύο υπομνημάτων που κατέθεσε ο ίδιος και αφορούσε τις ελληνικές θέσεις. Τελικώς στις 1 - 22 Ιουλίου 1944 πραγματοποιείται στο Bretton Woods του New Hampshire των Ηνωμένων Πολιτειών η διάσκεψη για την οικονομική και νομισματική συμφωνία μεταξύ των κρατών προς αποκατάσταση της νομισματικής τους ισορροπίας, εξυγίανσης των εμπορικών τους συναλλαγών, ανασυγκρότησης των οικονομιών τους και γενικότερα ανάπτυξης αυτών.⁵⁶ Για την επίτευξη αυτού αυτών των ιδιαίτερων στόχων αποφασίστηκε η ίδρυση δύο διεθνών οργανισμών του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (IMF, *International Monetary Fund*) και της Διεθνούς Τράπεζας Ανασυγκροτήσεως και Αναπτύξεως (IBRD, *International Bank for Reconstruction and Development*) οι οποίοι έπαιξαν ιδιαίτερο και καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη και μορφοποίηση των οικονομιών των κρατών. Ο ρόλος του IMF ήταν

⁵² ΤτΕ, Εκθέσεις Διοικητών κατά τα έτη 1963, 1991, 1995, 2000, 2012-2013.

⁵³ Α. Αγγελόπουλος, ο.π, σελ. 56-61.

⁵⁴ ΤτΕ, *Τα πρώτα πενήντα χρόνια της Τραπέζης της Ελλάδος*, Αθήνα, 1978, σελ. 227.

⁵⁵ ΤτΕ, *Τα πρώτα πενήντα χρόνια της ΤτΕ*, Αθήνα, 1978, σελ. 230.

⁵⁶ Μ. Ψαλιδόπουλος, *Ιστορία της Τράπεζας της Ελλάδος, 1928 – 2008*, Αθήνα, 2014, σελ. 158-159.

να διατηρεί σταθερές τις νομισματικές σχέσεις αποτρέποντας εξάρσεις ή διακυμάνσεις αυτών, όπως επίσης να βοηθά και να προωθεί τις διεθνείς εμπορικές συναλλαγές. Η Διεθνής Τράπεζα από μεριά της είχε ως σκοπό να ενισχύει τις οικονομίες των κρατών για γρήγορη αποκατάσταση και ανάπτυξη μέσω αντλούμενων κεφαλαίων από τη διεθνή αγορά και μέσω των διαθέσιμων των κρατών.⁵⁷

Μέσα σε ένα καταγιστικό πεδίο σημαντικότερων αποφάσεων και εξελίξεων για το ελληνικό κράτος η διοίκηση της Τράπεζας της Ελλάδος με τη συμμετοχή της στα παγκόσμια δρώμενα της εποχής άφησε το στίγμα της στη μεταπολεμική παγκόσμια οικονομία. Με ανθρώπους ικανούς να διαπραγματευτούν για να ηγηθούν αυτής της προσπάθειας έδωσαν στις μετέπειτα ελληνικές κυβερνήσεις τα εφόδια και την δυναμική ώθηση που χρειάζονταν για να προσπαθήσουν να φτιάξουν μία Ελλάδα καλύτερη και πιο στέρεη οικονομικά και κοινωνικά. Η προσφορά της υπήρξε πολύτιμη για το μέλλον του έθνους.

3^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η Μεταπολεμική Περίοδος (1944-1947).

3.1 Οι πρώτες προσπάθειες ανασυγκρότησης του κράτους.

---

⁵⁷ ΤτΕ, *Τα πρώτα πενήντα χρόνια της ΤτΕ*, ο.π., σελ. 232-233.

Το τέλος του πολέμου βρήκε την Ελλάδα κατεστραμμένη μέσα σε μία δίνη οικονομικού χάους. Έπρεπε λοιπόν να γίνουν ενέργειες έτσι ώστε το κράτος να ανασυνταχθεί και να καταφέρει να σταθεί και πάλι όρθιο, ικανό να αντιμετωπίσει τα αναρίθμητα προβλήματα που είχε εμπρός του. Η γενικότερη αντίληψη που υπήρχε παγκοσμίως για τους Έλληνες ήταν η αποφασιστική αντίσταση τους στις δυνάμεις κατοχής και το ποσό αυτό συνετέλεσε στην έκβαση του πολέμου διεθνώς. Το κράτος όμως είχε καταστραφεί και θα έπρεπε να ανασυνταχθεί και να αναδομηθεί στηριζόμενο στην βοήθεια των υπολοίπων κρατών, αφού η Ελλάδα από μόνη της ελάχιστα θα μπορούσε να πράξει, μία βοήθεια οικονομική και υλικοτεχνική προς αποκατάσταση του.⁵⁸

Η βοήθεια που είχε ανάγκη η Ελλάδα αναγόταν στον τρόπο χρηματοδότησης των εισαγωγών που ήταν απαραίτητες για τη διαβίωση του πληθυσμού και στην χρησιμοποίηση κεφαλαίων για την ανασυγκρότηση του γεωργικού της τομέα όπως επίσης και της κατεστραμμένης της βιομηχανίας. Επιτακτική ανάγκη λοιπόν να βρεθεί ο τρόπος και τα κεφάλαια στήριξης του ήδη ελλειμματικού ισοζυγίου στον εμπορικό κλάδο, όπως επίσης και η αντιμετώπιση του δημοσιονομικού ελλείμματος, του υπερπληθωρισμού και της διαχείρισης της εγχώριας παραγωγής σε όλους τους τομείς.⁵⁹ Σε μία ανύπαρκτη ελληνική οικονομία ο μόνος τρόπος αντιμετώπισης όλων αυτών των προβλημάτων ήταν η στήριξη από τους διεθνείς παράγοντες και τα υπόλοιπα κράτη. Έτσι η κυβέρνηση Εθνικής Ενώσεως στις 18 Οκτωβρίου 1944, καταλήγει σε συμφωνία με τους Βρετανούς για την κυκλοφορία ενός νέου νομίσματος, το BMA (British Military Authority Pound),⁶⁰ το οποίο θα κυκλοφορούσε στην ελληνική επικράτεια παράλληλα με την δραχμή και θα το χρησιμοποιούσε ο βρετανικός στρατός. Επρόκειτο για ένα προσωρινό μέτρο λειτουργίας έως τον Μάιο του 1945 για τη σταθεροποίηση της δραχμής, η οποία μόλις επιτυχανόταν, το νόμισμα θα αποσυρόταν από την αγορά από την Τράπεζα της Ελλάδος και θα αντικαθίστατο με αντίστοιχο αριθμό λιρών από τους Βρετανούς.⁶¹

Η πρώτη βοήθεια στην Ελλάδα εκ μέρους των Βρετανών ήταν γεγονός. Μέσω της αποστολής αυτής που είχε τον τίτλο Military Liaison (ML), άρχισε ο εφοδιασμός σε προμήθειες προς τον ελληνικό λαό ενώ ενισχυόταν υλικοτεχνικά και το στρατιωτικό τμήμα. Και όλα αυτά σε μία μεταβατική περίοδο έως τον Απρίλιο του 1945 όπου αναμενόταν και η επίσημη άφιξη της UNRRA στην Ελλάδα για την ανάληψη δράσης της. Γεγονός είναι η σύσταση στις 29 Οκτωβρίου 1944 της Επιτροπής Οικονομικών και Προμηθειών από Βρετανούς και Αμερικανούς με επικεφαλής τον Βρετανό στρατιωτικό Scobie και σκοπό την καλύτερη διαχείριση της οικονομικής βοήθειας που θα ερχόταν στην Ελλάδα από την UNRRA, την βρετανική κυβέρνηση και τον Ερυθρό Σταυρό.⁶² Μία επιτροπή που είχε ως σκοπό και τη συνεννόηση με τις ελληνικές

⁵⁸ ΤτΕ Ισολογισμός 1944, Αθήνα.

⁵⁹ Α. Αγγελόπουλος, ο.π., σελ. 78-79.

⁶⁰ T. Patterson, *Soviet-American Confrontation: Postwar Reconstruction and the Origins of the Cold War*, Baltimore: John Hopkins University, 1973.

⁶¹ Delivanis and Cleveland, ο.π., σελ. 113.

⁶² Γ. Σταθάκης, *Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ*, 2004, Αθήνα, σελ. 53.

κυβερνήσεις με συμβουλευτικό ρόλο, παρότι οι παρεμβάσεις της στα θέματα του ελληνικού κράτους ήταν κάτι πολύ περισσότερο από απλές συμβουλές έχοντας πολλές φορές ισχυρότατο παρεμβατικό χαρακτήρα.⁶³

Βασικό μέλημα της επιτροπής ήταν και η μετάβαση σε μία νέα εποχή δια μέσω μιας νέας νομισματικής μεταρρύθμισης. Την αντικατάσταση δηλαδή της υπάρχουσας δραχμής από μία άλλη «νέα δραχμή». Για αυτό ακριβώς το λόγο και απευθύνθηκε σε ειδικούς επί του θέματος, ζητώντας τους συγκεκριμένες εκθέσεις ως προς τη νομισματική σταθεροποίηση στην Ελλάδα, δύο από τους οποίους ήταν ο Διοικητής της Τραπέζης της Ελλάδος Κυριάκος Βαρβαρέσος⁶⁴ και ο καθηγητής Ξενοφών Ζολώτας, ο οποίος και κατείχε τη θέση του συνδιοικητή της τραπέζης.⁶⁵ Οι εκθέσεις των δύο οικονομολόγων ήταν και οι πρώτες παρεμβάσεις στο δύσκολο πρόβλημα νομισματικής σταθερότητας που ταλάνιζε το ελληνικό κράτος.⁶⁶

3.2 Η νομισματική μεταρρύθμιση και οι απόψεις Βαρβαρέσου - Ζολώτα.

Με το πέρας της κατοχικής περιόδου η Ελλάδα βρέθηκε χωρίς κανένα αντιπροσωπευτικό νόμισμα που να λειτουργούσε ως μέσο συναλλαγής μεταξύ των πολιτών. Συναλλαγές πραγματοποιούνται με τη μέθοδο της ανταλλαγής αγαθών ενώ το μόνο μέσο με αγοραστική δύναμη ήταν η χρυσή λίρα. Έπρεπε λοιπόν η ανύπαρκτη κατοχική δραχμή να αντικατασταθεί με ένα νέο νόμισμα, ικανό να ανταπεξέλθει στις προσδοκίες της εποχής. Ήδη η Τράπεζα της Ελλάδος βρισκόμενη στο Λονδίνο, από το 1942 είχε προμηθευτεί χαρτί εξαιρετικής ποιότητας για την εκτύπωση των νέων τραπεζογραμμάτων σε αγγλικά εκτυπωτήρια και τη δημιουργία ενός νέου εθνικού νομίσματος.⁶⁷ Η ανάγκη για ένα νέο νόμισμα που θα αντικαθιστούσε την πληθωριστική και αδύναμη αγοραστικά δραχμή μεγάλωνε, όσο πλησίαζε και η νίκη των συμμάχων, κάτι που απασχολούσε την Τράπεζα της Ελλάδος. Έπρεπε το γρηγορότερο να τυπωθούν νέα τραπεζογραμμάτια και να οριστεί η σχέση τους ως προς τα ήδη υπάρχοντα αλλά και ως προς τα ξένα. Μετά από μία σειρά επαφών μεταξύ Ελλήνων οικονομολόγων του ελληνικού κράτους, της Τραπέζας της Ελλάδος και των Άγγλων συνάδελφων τους, η ανάγκη μιας απόφασης ήταν καταλυτική.

Φτάνοντας σε μία ανεξέλεγκτη κατάσταση τον Οκτώβριο του 1944 με έναν συνεχή δανεισμό από την Τράπεζα της Ελλάδος για πληρωμές και δαπάνες του κράτους, κατέληξε το εθνικό νόμισμα να αυξήσει την κυκλοφορία του κατά 40 φορές

⁶³ Α. Αγγελόπουλος, ο.π, σελ. 69.

⁶⁴ Κ. Varvarwssos, "The situation of the present monetary crisis in Greece", London, October 1944.

⁶⁵ Ξ. Ζολώτας, Η πολιτική της Τραπέζης της Ελλάδος. Από 19 Οκτωβρίου 1944 μέχρι 8 Ιανουαρίου 1945, Αθήνα, 1945.

⁶⁶ Λεπτομερής ανάλυση και των δύο εκθέσεων στο Τ. Patterson, ο.π, σελ 35-44.

⁶⁷ Η. Βενέζης 1, ο.π, σελ. 318.

μέσα σε μία εβδομάδα.⁶⁸ Η νέα δραχμή, θα μπορούσε πλήρως να μετατραπεί σε ΒΜΑ λίρες προς διευκόλυνση των συναλλαγών και γενικότερα της κίνησης κεφαλαίων. Επρόκειτο για μία νέα μεταρρύθμιση που έλαβε χώρα στις 11 Νοεμβρίου του 1944 και έγινε νόμος του ελληνικού κράτους από την κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας του Γεωργίου Παπανδρέου στις 18 του Νοέμβρη. Υπεύθυνοι για την εξέλιξη αυτή υπήρξαν ο Αλέξανδρος Σβώλος, Υπουργός Οικονομικών της κυβέρνησης, και ο Υφυπουργός Άγγελος Αγγελόπουλος, δύο άνθρωποι που προερχόταν από τις τάξεις του ΕΑΜ,⁶⁹ Έτσι θεσπίστηκε και η τιμή που θα ορίζεται η νέα δραχμή 1 προς 50 δισεκατομμύρια παλιές δραχμές και μία χάρτινη λίρα Αγγλίας προς 600 νέες δραχμές. Ίδια ισοτιμία δηλαδή 1 προς 600 θα είχε και με την ΒΜΑ αγγλική στρατιωτική λίρα και μάλιστα με απεριόριστη ανταλλαξιμότητα.⁷⁰ Και όλα αυτά για έναν και μοναδικό στόχο. Να πειστεί ο κόσμος και γενικότερα η αγορά ότι επρόκειτο για ένα νέο ισχυρό νόμισμα που θα μπορούσε να κερδίσει την εμπιστοσύνη των συναλλασσομένων, μιας και αυτό συνδέονταν με τη λίρα, ένα από τα πιο ισχυρά νομίσματα της Ευρώπης.

Η μεταρρύθμιση που είχε ανάγκη το ελληνικό κράτος ήταν επιβεβλημένη μιας και το νόμισμα του βρισκόταν σε τραγική κατάσταση. Στηρίχθηκε στις απόψεις που διατύπωσαν δύο έγκριτοι οικονομολόγοι της εποχής, ο καθηγητής Βαρβαρέσος και ο καθηγητής Ζολώτας. Σύμφωνα με τις προτάσεις του πρώτου λόγω της εξαιρετικής μείωσης των συναλλαγών, του εθνικού εισοδήματος και της αύξησης των διεθνών τιμών κατά 50%, θα έπρεπε να διαιρεθεί το υπάρχον ποσό χαρτονομισμάτων με το προπολεμικό ποσό που κυκλοφορούσε και ο αριθμητικός συντελεστής της διαίρεσης που θα προέκυπτε αν πολλαπλασιαζόταν με την τιμή της προπολεμικής αγγλικής λίρας, 500 δραχμές ανά λίρα Αγγλίας, θα προέκυπτε και η νέα ισοτιμία που θα καθόριζε τη νέα δραχμή.⁷¹ Κι όλα αυτά μέσα από ένα ισχυρό κρατικό έλεγχο συνοδευόμενο πάντοτε από μέτρα που θα ισορροπήσουν την αγορά και τις τιμές των αγαθών. Ως προς τη μετατροπή της νέας δραχμής σε χρυσό ο Βαρβαρέσος ήταν αρνητικός. Πίστευε ότι ήταν κάτι που έπρεπε να αποφευχθεί διότι ο χρυσός θα χρησιμοποιούνταν περισσότερο για κερδοσκοπία ενώ τα νέα κεφάλαια θα έπρεπε να επενδυθούν στην παραγωγή. Έδινε ιδιαίτερη σημασία στην διανομή με δελτίο, μέτρο που πίστευε ότι έπρεπε να διευρυνθεί σε όλα σχεδόν τα αγαθά.⁷² Μέσω κρατικών φορέων θα ήταν δυνατή η συγκέντρωση της εγχώριας παραγωγής η οποία και θα διανέμονταν με δικαιοσύνη και έλεγχο. Ως προς την αντιμετώπιση του υπερπληθωρισμού δήλωνε ότι έπρεπε να επιβληθεί ένας νέος γενικός φόρος σε όλα τα είδη της αγοράς, ενώ τα νέα έσοδα θα προέκυπταν από φορολογία εισαγόμενων προϊόντων, κάτι που δεν θα επηρέαζε σε κόστος στην κυβέρνηση. Ανάλογες κινήσεις πρότεινε και για τον αναπτυσσόμενο χώρο της βιομηχανίας. Οι εισαγόμενες πρώτες ύλες που θα έρχονταν στην Ελλάδα ως οικονομική βοήθεια θα προωθούνταν στις ελληνικές βιομηχανίες και το τελικό προϊόν θα διανέμονταν στην αγορά και πάλι μέσω του δελτίου. Οι εισαγωγές πρώτων υλών όμως έπρεπε να γίνει με τη βοήθεια των ελληνικών τραπεζών, προτείνοντας των

⁶⁸ T. Patterson, ο.π, σελ. 40.

⁶⁹ Α. Σβώλος, *Η ιστορία μιας προσπάθειας*, Αθήνα, 1945.

⁷⁰ Ξ. Ζολώτας, *Νομισματικό πρόβλημα και ελληνική οικονομία*, Αθήνα, 1950, σελ. 55.

⁷¹ Η. Βενέζης 1, ο.π, σελ. 318.

⁷² Γ. Σταθάκης, ο.π, σελ. 54-55.

χορήγηση πιστώσεων και μέσα από έναν αυστηρό έλεγχο προς αποφυγή της κερδοσκοπίας, που θα εξασφάλιζαν ικανή και έντιμη συνεργασία βιομηχανιών - τραπεζών.⁷³ Ένα τελευταίο μέτρο που πίστευε ο καθηγητής ότι ήταν αναγκαίο να ληφθεί ήταν ο αυστηρός έλεγχος των εισαγωγών και ο συνεχής έλεγχος των τιμών των αγαθών με ένα σύστημα αδειών των προϊόντων εισαγωγής από το κράτος. Μέσα από την ίδρυση ενός κρατικού φορέα που θα είχε την εποπτεία και τον έλεγχο αυτού, θα αντιμετώπιζονταν κερδοσκοπικά φαινόμενα, ενώ σύμφωνα με ένα σύστημα διατίμησης θα ορίζονταν τα όρια του κέρδους και οι τιμές των προϊόντων στην ελεύθερη αγορά.⁷⁴

Οι προτάσεις του καθηγητή Ζολώτα κινήθηκαν σε εντελώς διαφορετική πορεία. Ο Ζολώτας προέβλεπε απόψεις πιο κοντά στην οικονομική πραγματικότητα χωρίς αυτές να διαταράσσουν το κλίμα της αγοράς. Επρόκειτο για μέτρα που είχαν να κάνουν περισσότερο με την ιδιωτική οικονομία παρά με την κρατική. Έτσι στο θέμα της κυκλοφορίας της νέας δραχμής πρότεινε την παράλληλη κυκλοφορία και των δύο νομισμάτων παλαιάς και νέας, αφήνοντας μόνη την αγορά να ορίσει και να διαμορφώσει μία ισοτιμία ανάλογα με τις ανάγκες της. Σε σχέση όμως με τα ξένα νομίσματα πίστευε ότι έπρεπε να είναι ενισχυμένη η ισοτιμία έτσι ώστε να καταπολεμηθεί ο πληθωρισμός μέσα από ένα ισχυρό νόμισμα που θα επέτρεπε τις εισαγωγές του κράτους. Καινοτομία επίσης θα ήταν η ελεύθερη μετατροπή της νέας δραχμής με το ξένο συνάλλαγμα, κάτι που θα ενίσχυε την εμπιστοσύνη της αγοράς στο νέο νόμισμα. Ήθελε παρέμβαση της Τράπεζας της Ελλάδος ως προς την αγορά και την πώληση του χρυσού έτσι ώστε να ρυθμίζεται η τιμή του.⁷⁵ Ως προς τη ρύθμιση της δημόσιας διοίκησης πίστευε σε απομάκρυνση όλων των υπαλλήλων που είχαν διοριστεί κατά την κατοχή για βιοποριστικούς κυρίως λόγους, ενώ τα δωρεάν συσσίτια θα έπρεπε να δίδονται όχι σε όλους αλλά μόνο στους άπορους. Δασμοί που θα προέρχονταν από εισαγόμενα είδη πολυτελείας θα ήταν καλοδεχούμενοι μιας και θα έφερναν νέο χρήμα στα κρατικά ταμεία, ενώ θα έπρεπε να θεσπιστεί υψηλή φορολογία των κερδών.⁷⁶ Επίσης πρότεινε να φορολογηθούν τα «κατοχικά κέρδη», κάτι που ερχόταν σε αντίθεση με την εφαρμογή μετατροπής της νέας δραχμής, ευνοώντας όλους εκείνους που πλούτισαν κατά τη διάρκεια της.⁷⁷ Στην κατάσταση που βρισκόταν η ελληνική οικονομία δεν έπρεπε με κανένα τρόπο να συγκαλυφθούν ελλείμματα της με νέο χρήμα. Οι τιμές έπρεπε να συγκρατηθούν, η κατανάλωση να αυξηθεί και να γίνει σωστή διαχείριση της βοήθειας που ερχόταν προς όφελος του κράτους. Τέλος στο θέμα των μισθών πίστευε ότι έπρεπε να διατηρηθούν σταθεροί για κάποιο χρονικό διάστημα έως ότου σταθεροποιηθεί και η οικονομία του ελληνικού κράτους και κατόπιν να υπάρξει μία νέα αναπροσαρμογή τους.⁷⁸

Οι προτάσεις και των δύο καθηγητών πρόσφεραν το πλαίσιο συζήτησης στους πολιτικούς που χειρίζονταν τα ζητήματα της οικονομίας. Ήταν οι προτάσεις που

⁷³ ΤτΕ, *Τα πρώτα πενήντα χρόνια της ΤτΕ*, ο.π., σελ. 244.

⁷⁴ Γ. Σταθάκης, ο.π., σελ. 55-56.

⁷⁵ Ξ. Ζολώτας, *Η πολιτική της Τράπεζας της Ελλάδος*, Αθήνα, 1945, σελ. 24.

⁷⁶ Γ. Σταθάκης, ο.π., σελ. 57.

⁷⁷ T. Patterson, ο.π., σελ. 43. «Ο Patterson επισημαίνει ότι ήταν πρωτοφανές για μια ευρωπαϊκή χώρα να επιτρέπει σε αυτούς που κερδοσκόπησαν κατά την διάρκεια της Κατοχής, να έχουν ανώνυμη πρόσβαση μέσω της Κεντρικής Τράπεζας σε συνάλλαγμα και χρυσό».

⁷⁸ ΤτΕ, *Τα πρώτα πενήντα χρόνια της ΤτΕ*, ο.π., σελ. 245.

κυριάρχησαν στην οικονομία του κράτους έως το 1950, προσβλέποντας στη σταθερότητα και την ανάπτυξη. Το κράτος όφειλε να αντιμετωπίσει τρία κύρια ζητήματα, πρώτο του πληθωρισμού που τίναζε στον αέρα κάθε κανονιστική ρύθμιση στη διακίνηση αγαθών, το δημοσιονομικό πρόβλημα που ήταν η αναγκαία συνθήκη για την προοπτική της ανασυγκρότησης, και τέλος, την εξασφάλιση της διαβίωσης των πολιτών σε μία κατεστραμμένη οικονομία. Ουσιαστικά η Ελλάδα όφειλε να υιοθετήσει μεταρρυθμίσεις προς ισορρόπηση της οικονομίας της και αύξηση του βιοτικού επιπέδου του Έλληνα πολίτη, του οποίου η ζωή και η καθημερινότητα είχε φτάσει σε μία πολύ κρίσιμη καμπή.

3.3 Η Ελληνοβρετανική συμφωνία του 1946.

Το τέλος του 1944 βρίσκει την Ελλάδα μέσα σε ένα ταραγμένο πολιτικά πεδίο. Η εντολή διάλυσης των ελληνικών ενόπλων τμημάτων από τους Βρετανούς βρίσκει αντίθετους τους μαχητές του ΕΑΜ οι οποίοι διοργανώνουν συλλαλητήριο στις 3 Δεκεμβρίου 1944. Κατά τις συγκρούσεις που κρατούν 33 μέρες σκοτώνεται αριθμός διαδηλωτών από δυνάμεις της αστυνομίας και των Βρετανών. Ήταν τα γνωστά «Δεκεμβριανά».⁷⁹ Υπήρξε η ισχυρή θέση των Βρετανών για αφοπλισμό των ένοπλων ομάδων διότι έπρεπε η κομμουνιστική επιρροή να μείνει μακριά από την Ελλάδα, κάτι που βρισκόταν στο επίκεντρο της διπλωματικής τους αποστολής. Από το τέλος του 1945 οι Βρετανοί είχαν αποφασίσει ότι η βοήθεια που θα δινόταν για την ανασυγκρότηση της οικονομίας θα έπρεπε να γινόταν με συγκεκριμένο τρόπο. Η επίλυση των οικονομικών θεμάτων του κράτους δεν ήταν εφικτή παρά μόνο με τη διενέργεια εκλογών, ελπίζοντας ότι με την εκλογή μιας κυβέρνησης που θα είχε την λαϊκή νομιμοποίηση, θα μπορούσε να επέλθει και η σταθεροποίηση ως προς την επίλυση των σοβαρότατων θεμάτων που εκκρεμούσαν. Και αυτό θα μπορούσε να γίνει μόνο αν οι Βρετανοί συναινούσαν με τα οικονομικά μέτρα που προωθούσαν οι ελληνικές κυβερνήσεις. Τελικά λόγω της ανάγκης για μία ξένη βοήθεια, υπογράφηκε ανάμεσα στην Ελλάδα και Μεγάλη Βρετανία μία συμφωνία, η λεγόμενη «Ελληνοβρετανική Συμφωνία του Λονδίνου» στις 24 Ιανουαρίου 1946 και κυρώθηκε στην Ελλάδα με τον αναγκαστικό νόμο 971⁸⁰, σύμφωνα με την οποία προβλεπόταν από βρετανικής πλευράς:

1. Να προσφέρει στην Ελλάδα ένα δάνειο ύψους 10.000.000 στερλινών (άρθ. 2 παρ. 2).

⁷⁹ Κ. Κωστής, *Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας*, Αθήνα, 2021, σελ. 695.

⁸⁰ Αναγκαστικός Νόμος 971/24-01-1946 «Περί κυρώσεως της μεταξύ της κυβέρνησης της Μεγάλης Βρετανίας και της Ελλάδος Δημοσιονομικής και Οικονομικής συμφωνίας της 24^{ης} Ιανουαρίου 1946».

2. Το νέο αυτό δάνειο σε συνδυασμό με τα άλλα 15 εκατομμύρια αγγλικές λίρες από τα συναλλαγματικά και ταμειακά αποθέματα θα χρησιμοποιούνταν για τη στήριξη του ελληνικού νομίσματος (άρθ. 5 παρ. 2).

3. Την διαγραφή προηγούμενων χρεών από δάνεια συνολικού ύψους 46 εκατομμύρια λίρες (άρθ. 2 παρ. β).

4. Την απελευθέρωση των ελληνικών συναλλαγματικών καταθέσεων στη Βρετανία (άρθ. 2 παρ. γ).

5. Την πώληση τεχνικού εξοπλισμού, ρούχων και πρώτων υλών ύψους 500 χιλιάδων στερλινών (άρθ. 2 παρ. δ).

6. Να υποστηρίξει την Ελλάδα σε κάθε της προσπάθεια για δανειοδότηση από την Διεθνή Τράπεζα Ανασυγκροτήσεως.

Η ελληνική κυβέρνηση από την πλευρά της δεσμεύτηκε στα εξής:

1. Την ίδρυση μίας Νομισματικής Επιτροπής με έδρα την Τράπεζα της Ελλάδος, απαρτιζόμενη από τον Υπουργό Συντονισμού, τον Υπουργό Οικονομικών, τον Διοικητή της Τραπεζικής της Ελλάδος και δύο ξένους εμπειρογνώμονες, έναν Βρετανό και έναν Αμερικανό, με δικαίωμα άσκησης βέτο ως προς τις αποφάσεις και με διάρκεια λειτουργίας της τα δύο έτη. (άρθ. 5 παρ. 3).⁸¹ Καθήκον της, ο πλήρης έλεγχος της έκδοσης νέου χρήματος και κατ' επέκταση η οικονομική πολιτική που θα εφαρμοζόταν από την κυβέρνηση μόνο με την ομόφωνη απόφαση της Επιτροπής (άρθ. 3).

2. Τη μείωση του ελλείμματος του προϋπολογισμού (άρθ. 5 παρ. 6).

3. Την σταθεροποίηση των μισθών και την αναπροσαρμογή τους με τις νέες τιμές συναλλάγματος (άρθ. 5 παρ. 7).

4. Να υποτιμήσει την δραχμή ορίζοντας νέα ισοτιμία έναντι του αγγλικού και του αμερικανικού νομίσματος (άρθ. 5 παρ. 1).

5. Να υπάρξει μία γενναία ενθάρρυνση στις εισαγωγές των ιδιωτών (άρθ. 5 παρ. 10).

6. Να υπάρξει μία αύξηση των τιμών της βοήθειας από την UNRRA (άρθ. 5 παρ. 9).

7. Να λάβει τα απαραίτητα μέτρα για ανάκαμψη του αγροτικού τομέα αλλά και της βιομηχανίας (άρθ. 5 παρ. 10).

Μέρος της συμφωνίας μεταξύ των δύο κρατών ήταν και εγκατάσταση στην Ελλάδα μιας βρετανικής αποστολής, της British Economic Mission (BEM), η οποία και θα βοηθούσε την ελληνική κυβέρνηση σε θέματα οικονομικά, νομισματικά, τεχνικά η και βιομηχανικά, παρέχοντας συμβουλές ως προς την επίλυση των σοβαρών θεμάτων του κράτους. Αξίζει τέλος να σημειωθεί ότι με εισήγηση του Βρετανού

---

⁸¹ T. Patterson, ο.π., σελ. 87.

συμβούλου αφέθη ελεύθερη η αγορά και η πώληση του χρυσού, κάτι που είχε περιοριστεί από τον Βαρβαρέσο νωρίτερα.⁸²

Έτσι τα μέτρα άρχισαν να εφαρμόζονται αμέσως στην Ελλάδα και τα οποία περιελάμβαναν μεγάλη υποτίμηση της δραχμής έναντι της στερλίνας και του δολαρίου, η στερλίνα από 2.000 δραχμές ανήλθε στις 20.000 δραχμές (άρθ. 1 παρ. 1) και το δολάριο από 500 δραχμές ανήλθε στις 5.000 δραχμές (άρθ. 1 παρ. 2) η οποία και θα θεσμοθετηθεί και με το νόμο 879.⁸³ Κάθε Έλληνας πολίτης θα μπορούσα να αγοράζει συνάλλαγμα ή και να έχει καταθέσεις σε αυτό (άρθ. 7) ενώ δύο εβδομάδες αργότερα από την ψήφιση του νόμου επιτράπηκαν και οι αγοραπωλησίες σε χρυσό.⁸⁴ Παρότι πρόκειται για προσωρινό μέτρο με σκοπό να απορροφήσει ένα μέρος από τη μεγάλη ρευστότητα που υπήρχε, τελικά ίσχυσε για πολλά χρόνια. Οι Βρετανοί ανέλαβαν όλες τις δαπάνες που αφορούσαν το στρατό⁸⁵ ενώ οι μισθοί των υπαλλήλων δεκαπλασιάστηκαν σε σχέση με αυτούς που υπήρχαν πριν από τον πόλεμο.⁸⁶

Τα αποτελέσματα της συμφωνίας μεταξύ Ελλάδος και Μεγάλης Βρετανίας υπήρξαν άμεσα. Ο πληθωρισμός μειώθηκε δραστικά και ενώ αρχικώς οι μισθοί παρέμειναν σταθεροί για ένα διάστημα, με την υιοθέτηση επιδοματικής πολιτικής από πλευράς της ελληνικής κυβέρνησης, μέχρι τον επόμενο χρόνο σχεδόν διπλασιάστηκαν. Οι τιμές των αγαθών του δελτίου διανομής αυξήθηκαν πλησιάζοντας τις τιμές που υπήρχαν στην ελεύθερη αγορά, δημιουργώντας ένα πρόβλημα στα φτωχότερα κοινωνικά στρώματα. Η απελευθέρωση των εισαγωγών έφερε και μία αύξηση στην προσφορά προϊόντων, κάτι που συνοδεύτηκε και από την αύξηση στην παραγωγή, η οποία έφτασε σε ποσοστό το 80% της παραγωγής προπολεμικά.⁸⁷ Όλα αυτά είχαν ως αποτέλεσμα την υποχώρηση των τιμών έως 20% περίπου έως τον Μάρτιο του 1947 που άρχισε και η βοήθεια των Αμερικανών στην Ελλάδα. Η κυκλοφορία του νομίσματος αυξήθηκε κατά πολύ, κάτι που όμως δεν επηρέασε τον πληθωρισμό και αυτό διότι υπήρχε μεγάλη κίνηση στην πώληση χρυσών λιρών, όπως επίσης και στις ιδιωτικές εισαγωγές που πλέον γίνονταν ελεύθερα από τους ιδιώτες χωρίς ειδικές άδειες από το κράτος.⁸⁸ Ειδικά στον τομέα του χρυσού από τις 2.369.000 χρυσές λίρες που κατείχε η τράπεζα της Ελλάδος, 450.000 πωλήθηκαν από την τράπεζα μετά τον πόλεμο και παρά τις αυξομειώσεις στην πώληση τους τα επόμενα δύο χρόνια με την εφαρμογή του μέτρου που επέτρεπε ελεύθερα τη μετατροπή δραχμών σε χρυσό, οι πωλήσεις τους έφτασαν τα 2,5 εκατομμύρια χρυσές λίρες.⁸⁹ Κάτι που καταδείκνυε ότι αρκετοί από αυτούς κερδοσκοπούσαν με τον πλούτο που κατείχαν και τον επένδυαν σε λίρες, μη έχοντας καμία διάθεση να επενδύσουν, ενδιαφερόμενοι μόνο για προσωπικό

⁸² British Economic Mission, *Final Report*, ο.π, σελ. 11.

⁸³ Αναγκαστικός Νόμος 879/25-01-1946 «Περί σταθεροποιήσεως της δραχμής».

⁸⁴ Αναγκαστικός Νόμος 944/14-02-1946 «Περί αγοραπωλησίας χρυσού και χρυσών νομισμάτων».

⁸⁵ Π. Καζάκος, *Ανάμεσα σε κράτος και αγορά, Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα, 1944-2000*, Αθήνα, 2010, σελ. 75

⁸⁶ Μ. Ψαλιδόπουλος, *Ιστορία της ΤτΕ 1928-2008*, Αθήνα, 2014, σελ.16.

⁸⁷ Γ. Σταθάκης, ο.π, σελ. 88-89.

⁸⁸ Μ. Ψαλιδόπουλος, ο.π, σελ. 15.

⁸⁹ Λ. Τσουλφίδης, *Οικονομική Ιστορία της Ελλάδος*, εκδ. Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, 2013, σελ. 327.

όφελος.⁹⁰ Η Τράπεζα της Ελλάδος προσπάθησε να αναπληρώσει το κενό που δημιουργήθηκε στο απόθεμα της αγοράζοντας χρυσό από τις αντίστοιχες κεντρικές τράπεζες της Αγγλίας, της Γαλλίας και των Ηνωμένων Πολιτειών, κάτι που όμως δεν ήταν αρκετό, φτάνοντας οριακά το απόθεμα της το Φεβρουάριο του 1947 για ανάγκες μόνο λίγων ημερών. Υποχρεωτικά πλέον δεν μπορούσε να προσφύγει στην έκδοση νέου χρήματος με κάλυψη τον χρυσό παρά μόνο στον δανεισμό από άλλα κράτη προς χρηματοδότηση των δαπανών του δημοσίου.⁹¹

Η μικρή βελτίωση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων του 1946 άλλαξε κατά τον επόμενο χρόνο. Και αυτό διότι η βοήθεια της UNRRA προς την Ελλάδα θα τελείωνε με αποτέλεσμα την έλλειψη των ειδών πρώτης ανάγκης που χρειαζόταν η χώρα και που τώρα θα έπρεπε να τα αναζητήσει αλλού. Ήδη η βρετανική πλευρά πίεζε την ελληνική στον χώρο των στρατιωτικών δαπανών να αναλάβει αυτή το ρόλο που κατείχαν οι Βρετανοί έως τότε. Η έλλειψη βοήθειας και η αύξηση των στρατιωτικών δαπανών λόγω των πολιτικών συγκρούσεων ήταν και οι λόγοι που θα εκτόξευαν και πάλι το οικονομικό έλλειμμα του κράτους βυθίζοντας την ελληνική οικονομία. Ήδη από το καλοκαίρι του 1946 με ένα ταξίδι του Έλληνα πρωθυπουργού Τσαλδάρη στο Λονδίνο προς αναζήτηση νέου δανείου 6 δισεκατομμυρίων δολαρίων πενταετούς διάρκειας,⁹² η βρετανική κυβέρνηση λόγω των δικών της οικονομικών προβλημάτων έδειξε την αδυναμία της στην συνέχιση της βοήθειας, υποδεικνύοντας τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής ως τον νέο συνεχιστή των προγραμμάτων και των δανείων προς την Ελλάδα. Τη νέα παγκόσμια δύναμη στην οποία έπρεπε να στραφεί για την επίλυση των προβλημάτων της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Η Αμερικανική βοήθεια (1948-1952).

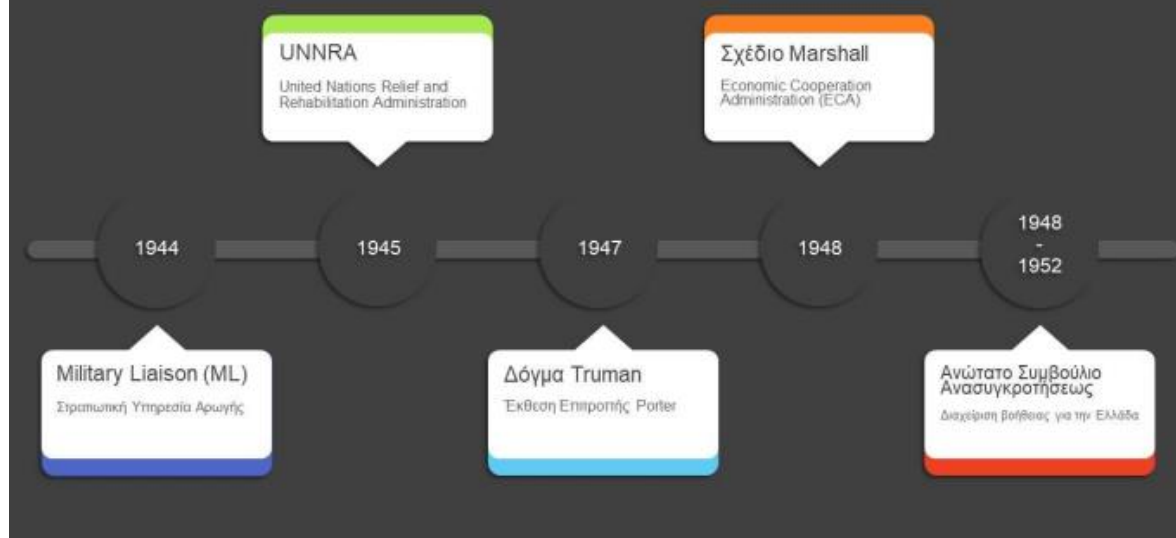
---

⁹⁰ Μ. Λυμπεράτος, *Στα Πρόθυρα του Εμφυλίου Πολέμου*, Αθήνα, 2006, σελ. 219.

⁹¹ Π. Καζάκος, ο.π., σελ. 45.

⁹² Χ. Χατζηιωσήφ, *Η Πολιτική Οικονομία της μεταπολεμικής Ελλάδας, 1944-1996*, Αθήνα, 1999, σελ. 294.

Χρονολόγιο αμερικανικής βοήθειας

4.1 Η Έκθεση Porter.

Η δυσκολία της βρετανικής κυβέρνησης για ενίσχυση της ελληνικής οικονομίας ανάγκασαν την ελληνική κυβέρνηση να στραφεί στον άλλον σύμμαχο, τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής για τον ίδιο λόγο. Ήδη εκκρεμούσε ένα δάνειο που είχε αιτηθεί η Ελλάδα ύψους 175 εκατομμυρίων δολαρίων από τις Ηνωμένες Πολιτείες για ένα συγκεκριμένο οικονομικό πρόγραμμα ανάπτυξης.⁹³ Έως ότου όμως το πρόγραμμα αυτό εξεταστεί για να αποφασιστεί τελικά από αμερικανικής πλευράς αν το δάνειο θα χορηγούνταν ή όχι, οι Αμερικανοί τελικά το αρνήθηκαν, με το σκεπτικό ότι το πρόβλημα της Ελλάδος θα παρέμενε ακόμη και με τη χορήγηση ενός νέου δανείου. Ήταν πεπεισμένοι ότι έπρεπε η ελληνική κυβέρνηση να προχωρήσει στα κατάλληλα μέτρα που θα οδηγούσαν σε γενικότερη ανασυγκρότηση της οικονομίας.

Και ενώ όλα αυτά λαμβάνουν χώρα τον Αύγουστο του 1946 από το φθινόπωρο και μετά οι Αμερικανοί αναθεωρούν τη στάση τους απέναντι στην Ελλάδα και αποφασίζουν να την στηρίξουν, οικονομικά αλλά και υλικοτεχνικά σε στρατιωτικό επίπεδο, λόγω του Εμφυλίου Πολέμου, θεωρώντας ότι μία νίκη των κομμουνιστικών δυνάμεων θα έπληττε τα συμφέροντά τους και έπρεπε οπωσδήποτε να αποφευχθεί. Έτσι αποφασίζεται στις 18 Ιανουαρίου 1947 να στείλουν στην Ελλάδα μία δωδεκαμελή

⁹³ Α. Βετσόπουλος, *Η Ελλάδα και το σχέδιο Μάρσαλ, Η μεταπολεμική ανασυγκρότηση της ελληνικής οικονομίας*, Αθήνα, 2007, σελ. 63.

αποστολή να ελέγξει το οικονομικό της πρόβλημα και τις ανάγκες της. Επικεφαλής του κλιμακίου ήταν ο νομικός Paul Porter, ένας πολιτικός που ανήκε στη δημοκρατική παράταξη και ένθερμος υποστηρικτής μιας νέας μορφής καπιταλιστικής ανάπτυξης των οικονομιών. (New Deal).⁹⁴

Σε όλες τις προτάσεις που έκανε η επιτροπή διαφαινόταν χαρακτηριστικά ότι το κράτος έπρεπε να έχει παρεμβατικό ρόλο σε όλους τους τομείς της οικονομίας με αυστηροποίηση των μέτρων ελέγχου, των δαπανών των ειδών εισαγωγής και γενικότερα καθολικό έλεγχο της εγχώριας αγοράς.⁹⁵ Πρόταση τους ήταν η συρρίκνωση του δημοσίου λόγω της υπέρ στελέχωσης του, κατάργηση πώλησης του χρυσού, έλεγχος των κεφαλαίων που διέφυγαν στο εξωτερικό και απαγόρευση ειδών πολυτελείας που ήταν εισαγόμενα. Επίσης πρότειναν ολική ανασυγκρότηση του γεωργικού τομέα της Ελλάδος, κάτι που αποτελούσε και την βάση της οικονομίας, μέσα από νέα μοντέλα καλλιέργειας και βελτίωσης των αρδευτικών δικτύων με νέα έργα.⁹⁶ Όσο για την εγχώρια βιομηχανική παραγωγή το βάρος θα δινόταν στον ορυκτό πλούτο της Ελλάδος και στις νέες βιομηχανίες που θα δημιουργούνταν για εξόρυξη και επεξεργασία αυτού.

Η κατάσταση όμως που επικρατούσε στην Ελλάδα ήταν τραγική κάτι που επισημάνθηκε εξ αρχής από τον Porter και την ομάδα του. Η δίνη στην οποία είχε περιέλθει η ελληνική οικονομία ήταν αποτέλεσμα της ανικανότητας των ελληνικών πολιτικών που διοικούσαν το κράτος⁹⁷ και μιας «αριστοκρατικής ελίτ» κατά την οποία οι μεν πρώτοι αδιαφορούσαν για την τρέχουσα κατάσταση έχοντας ως μοναδικό τους μέλημα την πολιτική τους εξέλιξη και αναρρίχηση στην εξουσία, οι μεν δεύτεροι μόνο το προσωπικό τους όφελος, κερδοσκοπώντας χωρίς να προβαίνουν σε ουσιαστικές επενδύσεις που θα έδιναν ώθηση στην οικονομία του κράτους.⁹⁸ Μιας και δεν υπήρχαν ικανοί και άξιοι άνθρωποι να τρέξουν το πρόγραμμα βοήθειας ο Porter πρότεινε τη στελέχωση σε καίριες θέσεις του ελληνικού κράτους από Αμερικανούς που θα συμμετείχαν και θα επέβλεπαν όλα τα σχέδια που αφορούσαν την ελληνική οικονομία.⁹⁹ Δεν θα είχαν δηλαδή ένα απλό συμβουλευτικό ρόλο όπως είχαν τα προηγούμενα χρόνια οι Βρετανοί, αλλά θα παρέμβαιναν και θα διόρθωναν όλα εκείνα τα σημεία όπου θα εντόπιζαν αποκλίσεις από το πρόγραμμα, επιβάλλοντας την γνώμη τους στους Έλληνες πολιτικούς, απειλώνοντας τους με μείωση ή ακόμη και με οριστική παύση του οικονομικού προγράμματος.¹⁰⁰

Ο ίδιος ο Porter αντιλήφθηκε εξ αρχής ότι το πρόβλημα σταθεροποίησης και ανασυγκρότησης της ελληνικής οικονομίας ήταν πολύ σοβαρό και δύσκολο. Για αυτό και εισηγήθηκε να έρθει στην Ελλάδα μία ειδική ομάδα αποτελούμενη από περίπου 50 οικονομολόγους και ειδικούς σε τεχνικά θέματα, με μοναδικό σκοπό τον έλεγχο σε όλα τα επίπεδα της οικονομίας και την αυστηρή επίβλεψη των ελληνικών πολιτικών που θα

⁹⁴ Π. Βόγλης, *Ο Paul Porter και η Αμερικανική οικονομική αποστολή στην Ελλάδα (18 Ιανουαρίου – 22 Μαρτίου 1947)*, τόμος 27, Αθήνα 2005, σελ. 287-290.

⁹⁵ *Porter Report, Summary and Recommendation of the American Economic Mission to Greece*, Publication 365, 30 April 1947.

⁹⁶ Α. Βετσόπουλος, *ό.π.*, σελ. 72-73.

⁹⁷ Γ. Σταθάκης, *ό.π.*, σελ. 149.

⁹⁸ Α. Αγγελόπουλος *ό.π.*, σελ 160-161.

⁹⁹ *Porter Report, Summary and Recommendation*, *ό.π.* (Επίσης Γ. Σταθάκης, *ό.π.*, σελ 152-153.)

¹⁰⁰ Π. Βόγλης, *ό.π.*, σελ. 293. Και Χ. Χατζηιωσήφ, *ό.π.*, σελ. 303.

εφάρμοζαν τα νέα μέτρα, έτσι ώστε η βοήθεια που θα ερχόταν να μην σπαταλώνταν, αλλά να διοχετευόταν εκεί που έπρεπε. Έργα πνοής για το κατεστραμμένο από τον πόλεμο ελληνικό κράτος, όπως δρόμους, γέφυρες, σιδηρόδρομοι, έργα υδροδότησης και άλλα που θα βοηθούσαν και θα στήριζαν την ελληνική οικονομία να αναπτυχθεί γρήγορα.¹⁰¹

Τελικά η εισήγηση του Porter προς τους Αμερικανούς ήταν να χορηγηθεί στην Ελλάδα βοήθεια ύψους 335 εκατομμυρίων δολαρίων μέσα από ένα πενταετές πρόγραμμα, από τα οποία τα 148 αφορούσαν παροχές από συναλλαγματικούς πόρους ενώ τα υπόλοιπα χρηματοδότηση των έργων σε δραχμές. Οι Αμερικανοί ήταν αποφασισμένοι στην επιβολή αυτών των αλλαγών, κάτι όμως που θα έπρεπε να συμβεί σε συνεργασία με μία πρόθυμη και αξιόπιστη κυβέρνηση έτοιμη να προωθήσει τις μεταρρυθμίσεις, ικανή να διαχειριστεί τα δύσκολα θέματα σταθερά και αποτελεσματικά μακριά από τη θλιβερή εικόνα των κυβερνήσεων του παρελθόντος που λειτουργούσαν πελατειακά και συντεχνιακά. Η λύση που προτάθηκε ήταν η δημιουργία νέας οικουμενικής κυβέρνησης που θα στηριζόταν από τα δύο μεγάλα κόμματα αλλά με κεντρώο προσανατολισμό. Ήταν κάτι που ήθελαν οι Αμερικανοί και είχε ανάγκη η Ελλάδα.

Τον Ιούλιο του 1947 έφτασε στην Ελλάδα η πρώτη αμερικανική αποστολή βοήθειας (AMAG, American Mission for Aid to Greece) αποτελούμενη από 40 περίπου άτομα και επικεφαλής τον οικονομολόγο Dwight Griswold, η οποία μέχρι τα μέσα του 1948 αριθμούσε περισσότερα από χίλια. Από την άφιξή τους και με την ανάληψη των καθηκόντων τους είχαν την δυνατότητα ελέγχου και παρέμβασης όπου αυτοί έκριναν ότι έπρεπε κάτι να διορθωθεί και να αλλάξει, πάντα σύμφωνα με τη δική τους λογική.¹⁰² Η αποστολή της AMAG διαδραμάτιζε διπλό ρόλο, τόσο στο στρατιωτικό όσο και στο πολιτικό σκέλος του κράτους. Κατά τον μεν πρώτο είχε συμβουλευτικό κυρίως χαρακτήρα, κατά τον δεύτερο πιο εκτεταμένη και ενεργή εμπλοκή στα οικονομικά. Σε κάθε υπουργείο ή οργανισμό τοποθετήθηκαν σύμβουλοι της AMAG με σκοπό τον εκτενή έλεγχο και παρακολούθηση των δαπανών που αυτές εκτελούνταν.¹⁰³ Δημιουργήθηκαν επίσης συγκεκριμένες υπηρεσίες για τον έλεγχο των επιμέρους δραστηριοτήτων του κράτους όπως η Διοίκηση Εξωτερικού Εμπορίου (ΔΕΕ) για το εμπόριο και τις εισαγωγές, η Επιτροπή Οικονομικής Πολιτικής (ΕΟΠ) για συντονισμό και έλεγχο των οικονομικών του κράτους ενώ στην περίπτωση της Νομισματικής Επιτροπής δεν χρειάστηκε να γίνουν παρεμβάσεις.¹⁰⁴ Δύο οργανισμοί για τους οποίους οι Αμερικανοί έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον ήταν το Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων (ΙΚΑ) και ο Οργανισμός Λιμένος Πειραιώς (ΟΛΠ).¹⁰⁵

---

¹⁰¹ Porter Report, Summary and Recommendation.

¹⁰² Γ. Ιατρίδης, *Η Ελλάδα στην δεκαετία 1940-1950. Ένα έθνος σε κρίση*, Αθήνα, 1984.

¹⁰³ Monthly Report of the Chief of the AMAG, October, 1947, σελ. 12-13.

¹⁰⁴ Monthly Report of the Chief of the AMAG, November, 1947, σελ. 10-11.

¹⁰⁵ Γ. Σταθάκης, *ό.π.*, σελ. 166-167.

ΠΙΝΑΚΑΣ

Το Πενταετές Πρόγραμμα της Έκθεσης Porter (σε εκατ. δολάρια).*

Είδος Επένδυσης	Ύψος Επένδυσης (εκατ. δολ.)	Ποσοστιαία Κατανομή (%)
1. Ανασυγκρότηση		
Οδικό Δίκτυο	73,9	22,1
Σιδηροδρομικό Δίκτυο	25,5	0,6
Λιμάνια	17,8	5,3
Τηλεπικοινωνίες	16,5	4,9
Ορυχεία - Βιομηχανία	56	16,7
Εγχειοβελτιωτικά	7,5	2,2
Κατοικία	62,5	18,7
2. Ανάπτυξη		
Εγχειοβελτιωτικά	20	6
Ορυχεία - Βιομηχανία	40	12
Ενέργεια	15	4,5
ΣΥΝΟΛΟ	334,7	100

*Πηγή: *Tentative Report of the Porter Mission*, Washington D.C., April 25, 1947. (Κεφ. 6, σελ. 7).

4.2 Το Δόγμα Τρούμαν.

Στις 12 Μαρτίου 1947 κατά την ομιλία του στο Κογκρέσο ο αμερικανός πρόεδρος Χάρι Τρούμαν εξήγγειλε την πρόθεση της αμερικανικής κυβέρνησης να βοηθήσει οικονομικά και στρατιωτικά όλες εκείνες τις χώρες που κινδύνευαν από την κομμουνιστική απειλή προς διατήρηση της δημοκρατίας τους. Ήταν το περίφημο

«Δόγμα Τρούμαν».¹⁰⁶ Επρόκειτο, ως επί το πλείστον, για βοήθεια από αμερικανικής πλευράς προς τα κατεστραμμένα από τον πόλεμο ευρωπαϊκά κράτη κυρίως στο στρατιωτικό τομέα, αποτρέποντας έτσι την πιθανότητα στροφής προς τον κομμουνισμό. Η πολιτική στήριξης των λαών της Ευρώπης οικονομικά και υλικοτεχνικά θα γινόταν με δάνεια και επιχορηγήσεις προς τα κράτη που θεωρητικά απειλούνταν από τον κομμουνισμό και ιδιαίτερα στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου όπου η απειλή αυτή ήταν εμφανής, προς την Ελλάδα αλλά και προς την Τουρκία.¹⁰⁷

Πριν ξεκινήσουμε όμως να μιλήσουμε για το αμερικάνικο πρόγραμμα είναι απαραίτητη η αναφορά στην κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα. Οι καταστροφές που είχαν επιφέρει οι κατακτητές στον τόπο ήταν ανυπολόγιστες. Ότι θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί μεταπολεμικά είχε πλέον καταστραφεί. Αεροδρόμια, λιμάνια, σιδηρόδρομοι, οδικό δίκτυο, γέφυρες βομβαρδίστηκαν ή ανατινάχθηκαν ενώ τα μεταφορικά μέσα, τρένα, λεωφορεία, φορτηγά, αυτοκίνητα είτε τα επίταξαν, είτε τα κατέστρεψαν. Το πλήγμα στην αγροτική παραγωγή ήταν τεράστιο. 15,2 δις δραχμές ήταν οι απώλειες στην αγροτική παραγωγή από την γερμανική κατοχή, ενώ οι καταστροφές που προξενήθηκαν από αντίποινα στις γεωργικές εγκαταστάσεις άγγιζαν τα 5,4 δις δραχμές. Στη βιομηχανία οι απώλειες από πρώτες ύλες που κατασχέθηκαν και στάλθηκαν στη Γερμανία έφτασαν τα 1,6 δις δραχμές, ενώ ξυλεία που χρειάστηκαν για οχυρωματικά έργα τη μετέφεραν και αυτή στη Γερμανία με κόστος 2,4 δις δραχμές για το ελληνικό κράτος.¹⁰⁸ Τα ποσοστά καταστροφής των υποδομών του κράτους υπήρξαν τραγικά. Το 80% του οδικού δικτύου, το 75% των μεταφορικών μέσων, το 100% του τηλεπικοινωνιακού δικτύου της χώρας, το 50% των βιομηχανικών μηχανημάτων που μεταφέρθηκαν στη Γερμανία, το 100% των συρμών των τρένων, το πλήθος των λιμανιών της χώρας, και τόσα άλλα.¹⁰⁹ Συνολικά οι οικονομικές απώλειες σε συνάρτηση με τον πληθυσμό σε κάποια από τα κράτη που πολέμησαν με τους Γερμανούς φαίνονται ξεκάθαρα στον παρακάτω πίνακα:

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΠΟΛΕΜΟΥ ΑΝΑ ΧΩΡΑ*

Ελλάδα	7%
Σοβιετική Ένωση	2,8%
Ολλανδία	2,2%
Γαλλία	2%
Πολωνία	1,8%
Γιουγκοσλαβία	1,7%

¹⁰⁶ Γ. Στασινόπουλος, «Πριν την Απογείωση: Η Οικονομική Πολιτική στην Ελλάδα την περίοδο της Ανασυγκρότησης, 1945-1953» Οικονομικό Τμήμα Πανεπιστημίου Αθηνών, 6 Φεβρουαρίου 2006, σελ. 9.

¹⁰⁷ Θ. Καρβουναράκης, *Η αμερικανική εξωτερική πολιτική τον 20^ο αιώνα*, Α' Μέρος (1898-1945), Αθήνα, 2008.

¹⁰⁸ Μηχανή του χρόνου, *Το Σχέδιο Τρούμαν*, Συνέντευξη Ιωάννης Σαλαβράκος, Ιστορικός, Λέκτορας Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2012, 3:55, Ανακτήθηκε You Tube, 9-12-2022.

¹⁰⁹ Μηχανή του χρόνου, *Το Σχέδιο Τρούμαν*, Συνέντευξη Τάσος Ηλιαδάκης, Δρ. Κοινωνιολογίας, 2012, 5:01, Ανακτήθηκε You Tube, 9-12-2022.

*Πηγή: Έκθεση Δοξιάδη Κωνσταντίνου, “*Θυσίες της Ελλάδος: Αιτήματα και επανορθώσεις στον Β’ Παγκόσμιο Πόλεμο*”, Υπουργείο Ανοικοδομήσεως, Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος, Αθήνα, 1947.

Έχοντας αυτά τα νούμερα που υπεδείκνυαν την καταστροφή του ελληνικού κράτους, το αμερικανικό κογκρέσο έδωσε την έγκριση για παροχή βοήθειας προς την Ελλάδα συνολικού ποσού 300 εκατομμυρίων δολαρίων για ένα χρόνο,¹¹⁰ ενώ για την Τουρκία 100 εκατομμύρια δολάρια. Με την υπογραφή συμφώνου μεταξύ Ηνωμένων Πολιτειών και Ελλάδος στις 20 Ιουνίου 1947 για ανασυγκρότηση της ελληνικής οικονομίας, από το αρχικό εγκριθέν ποσό, τα 146,5 εκατομμύρια δολάρια ήταν για αυτό το σκοπό. Λόγω όμως του Εμφυλίου Πολέμου και των αναγκών που προέκυψαν σε στρατιωτικό υλικό, διατέθηκαν μόνο τα 119 εκατομμύρια για την ελληνική οικονομία.¹¹¹ Για την επίτευξη των στόχων που είχαν τεθεί, έπρεπε να υπάρχει και αυστηρός έλεγχος από πλευράς των Αμερικανών. Η πολυπληθής αποστολή της AMAG ήταν αυτή που ανέλαβε τον πλήρη έλεγχο αλλά και τη διαχείριση των οικονομικών του κράτους. Ένας ρόλος των αμερικανών απεσταλμένων που δεν περιοριζόταν μόνο στα θέματα οικονομικής φύσεως αλλά επεκτεινόταν και στην εμπλοκή τους στην πολιτική σκηνή, υποδεικνύοντάς πολλές φορές πολιτικές και τρόπους στην άσκηση εξουσίας της ελληνικής κυβέρνησης, ιδιαίτερα κατά την περίοδο του εμφυλίου.¹¹² Τόσο έντονη υπήρξε η πίεση αυτή, ώστε στις 7 Σεπτεμβρίου 1947 οδήγησε σε παραίτηση την κυβέρνηση των Λαϊκών του Παναγή Τσαλδάρη φέρνοντας στην εξουσία τους Φιλελεύθερους του Θεμιστοκλή Σοφούλη.¹¹³ Όλες οι αποφάσεις των στελεχών της AMAG έπρεπε να τηρούνται και να εκτελούνται στο ακέραιο. Για αυτό ακριβώς το λόγο κατά καιρούς συστάθηκαν και δημιουργήθηκαν επιτροπές με σκοπό την καλύτερη διαχείριση και έλεγχο όλων των κλάδων που είχαν στην εποπτεία τους, όπως η Επιτροπή Οικονομικής Πολιτικής, η Επιτροπή για Μεταρρύθμιση του Τραπεζικού Συστήματος, η Επιτροπή Εμπορίου και άλλες.¹¹⁴ Το πρόβλημα με τον προϋπολογισμό του κράτους ήταν σοβαρό και απασχολούσε τα στελέχη της αποστολής για μεγάλο διάστημα. Έπρεπε να βρεθεί τρόπος να περικοπούν δαπάνες και να αυξηθούν τα έσοδα χωρίς όμως να πειραχτούν τα έξοδα για το στρατιωτικό εξοπλισμό, κάτι που αντιστοιχούσε στο 40% του προϋπολογισμού. Αυτό θα γινόταν με επιβολή φόρων και δασμών στον επιχειρηματικό κυρίως τομέα. Αποτέλεσμα αυτής της πολιτικής ήταν μέχρι τον Ιούνιο του 1948 να υπάρχει μικρή διαφορά ανάμεσα στα έσοδα και στα έξοδα του κράτους, πάντοτε κάτω από την αυστηρή τήρηση του προγράμματος της AMAG.¹¹⁵ Κατά την διαχείριση της νομισματικής πολιτικής εφαρμόστηκε αρκετά

¹¹⁰ Γ. Στασινόπουλος, *ο.π.*, σελ. 9.

¹¹¹ Κ. Δρακάτος, *Ο μεγάλος κύκλος της ελληνικής οικονομίας, (1945-1995)*, Αθήνα, 1997, σελ. 19.

¹¹² Π. Βόγλης, *Ο Paul Porter και η αμερικανική οικονομική αποστολή στην Ελλάδα*, τόμος 27, Αθήνα, 2005, σελ. 285.

¹¹³ Γ. Σταθάκης, *ο.π.*, σελ. 170.

¹¹⁴ Γ. Σταθάκης, *ο.π.*, σελ. 165-166.

¹¹⁵ Γ. Σταθάκης, *ο.π.*, σελ. 187-195.

περιοριστική πολιτική, απαγορεύοντας και την πώληση του χρυσού. Περιορισμός του νομίσματος με έναν σωστό προϋπολογισμό όπου έσοδα και έξοδα θα βρίσκονταν σε ισορροπία, θα είχε ως αποτέλεσμα οι τιμές στην αγορά να σταθεροποιούνταν. Κίνητρα δόθηκαν στους πολίτες για ανταλλαγή χρυσού και συναλλάγματος το οποίο κατείχαν, με δραχμές, αλλά παρ όλες τις προσπάθειες τελικώς η δραχμή υποτιμήθηκε και πάλι έναντι της αγγλικής λίρας, της χρυσής και του αμερικανικού δολαρίου. Η AMAG βλέποντας τις πιέσεις που δεχόταν η δραχμή έναντι των άλλων νομισμάτων προς διατήρηση του προγράμματος που είχε εξαγγείλει και έπρεπε να τηρήσει, αναγκάστηκε να προσφύγει σε πώληση χρυσών λιρών, αρχικά σε μικρές ποσότητες τον Οκτώβριο του 1947 και έπειτα σε πιο μεγάλες τον Ιανουάριο του 1948, όταν ο πληθωρισμός πιάζε ασφυκτικά.¹¹⁶

4.3 Το Σχέδιο Μάρσαλ.

Βασικός και κύριος στόχος του Δόγματος Τρούμαν ήταν η παροχή βοήθειας από τις ΗΠΑ και στον οικονομικό αλλά και στον στρατιωτικό τομέα, με σκοπό την οικονομική ανασυγκρότηση των διαλυμένων κρατών της Ευρώπης αλλά και την ανάσχεση της κομμουνιστικής απειλής που διαφαινόταν, με την υπαγωγή τους στη σφαίρα επιρροής τους. Ανάμεσα στα τόσα ευρωπαϊκά κράτη που θα λάμβαναν αυτήν τη νέα βοήθεια για την ανάπτυξη των οικονομιών τους, έτσι ώστε να αποφευχθεί η διείσδυση του κομμουνισμού, ήταν και η Ελλάδα. Επρόκειτο για νέο πρόγραμμα που υιοθετήθηκε το Μάρτιο του 1948 ως Πρόγραμμα Ευρωπαϊκής Ανασυγκρότησης (European Recovery Programm, ERP) γνωστό ως «Σχέδιο Μάρσαλ», το οποίο και φέρει το όνομα αυτού που το εξήγγειλε τον Ιούνιο του 1947, του αμερικανού υπουργού εξωτερικών των ΗΠΑ, Τζορτζ Μάρσαλ.¹¹⁷ Υπήρξε ουσιαστικά η συνέχιση του Δόγματος Τρούμαν σε νέο ουσιαστικότερο και πιο διευρυμένο ρόλο.¹¹⁸

Σύμφωνα με το σχέδιο, τη διαχείριση θα αναλάμβανε ο Οργανισμός Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας (Organization of European Economic Cooperation, OEEC) στον οποίο θα συμμετείχαν εκπρόσωποι όλων των ευρωπαϊκών κρατών που θα δέχονταν τη βοήθεια και η Διοίκηση Ευρωπαϊκής Συνεργασίας (European Cooperation Administration, ECA) με έδρα την Washington των Ηνωμένων Πολιτειών. Την όλη διαχείριση και τον συντονισμό του οικονομικού προγράμματος θα αναλάμβανε το Γραφείο Ειδικού Αντιπροσώπου (Office of the Special Representative, OSR) που βρισκόταν στο Παρίσι. Αποφάσεις και προτάσεις που θα παίρνονταν θα έπρεπε να υπάγονται στην ECA για την τελική έγκριση.¹¹⁹ Κάθε κράτος θα είχε ειδικές

¹¹⁶ΤτΕ Ισολογισμοί 1947, 1948, Αθήνα και Γ. Σταθάκης, *ο.π.*, σελ. 202 - 203.

¹¹⁷ Γ. Στασινόπουλος, *ο.π.*, σελ. 9-10.

¹¹⁸ Ε. Χατζηβασιλείου, *Το Σχέδιο Μάρσαλ και η διαμόρφωση της μεταπολεμικής Δυτικής Ευρώπης*, Αθήνα, 2011.

¹¹⁹ Γ. Σταθάκης, *ο.π.*, σελ. 222.

αποστολές που θα ήταν και υπεύθυνες για τη υλοποίηση των προγραμμάτων. Έτσι και στην Ελλάδα ή ECA/ Greece με επικεφαλής τον Henry Grady, έναν διακεκριμένο πολιτικό που υπηρετούσε ως πρεσβευτής στην Ινδία, θα αντικαταστούσε την AMAG και θα αναλάμβανε πλέον το σύνολο των δραστηριοτήτων και της εποπτείας που είχαν οι προηγούμενοι έως τώρα.¹²⁰

Το σχέδιο Μάρσαλ ερχόταν να αντιμετωπίσει τα οικονομικά και όχι μόνο προβλήματα των κατεστραμμένων από τον πόλεμο κρατών της Ευρώπης. Ήθελε να θέσει και πάλι σε λειτουργία τις οικονομίες¹²¹ τους βοηθώντας έτσι να ορθοποδήσουν κάνοντας τες παραγωγικές για δικό τους κέρδος αλλά και προς όφελος της τεράστιας αμερικανικής οικονομίας που θα έπρεπε κάπου να διοχετεύσει τα αγαθά που παρήγαγε, βρίσκοντας πρόσφορο έδαφος τον ευρωπαϊκό κυρίως χώρο. Κράτη που βοηθώντας τα να αναπτυχθούν, θα αντιστέκονταν και στην απειλή που υπήρχε εξ ανατολάς, έχοντας τα ως μόνιμους συμμάχους, αφού θα προσδένονταν στο άρμα της αμερικανικής επιρροής. Ακριβώς το ίδιο έβλεπαν οι Αμερικανοί και στον ελληνικό χώρο. Ήταν απαραίτητη ανάγκη η Ελλάδα αλλά και η Τουρκία να βοηθηθούν και να ορθοποδήσουν οικονομικά αποκρούοντας τον κομμουνιστικό κίνδυνο, αφού ο χώρος της Ανατολικής Μεσογείου γεωστρατηγικά ήταν κάτι που τους αφορούσε άμεσα.

Το σχέδιο προέβλεπε βοήθεια προς την Ελλάδα ύψους 946,4 εκατομμύρια δολάρια. Ήταν το 7% περίπου από το σύνολο των 12 και περισσότερα δις δολάρια που διέθεσαν οι Αμερικανοί σε ένα τετραετές πρόγραμμα για την ανάκαμψη των οικονομιών των κρατών της Ευρώπης. Ήταν ξεκάθαρος ο στόχος των ΗΠΑ που απέβλεπε στην ανοικοδόμηση, στην έναρξη των συναλλαγών και του εμπορίου και στον εκσυγχρονισμό των βιομηχανιών, έχοντας όμως και ως ιδιαίτερη πάντοτε σκέψη την αποτροπή επέκτασης του κομμουνισμού και της επιβολής του στον δυτικό κόσμο. Στην Ελλάδα είχαμε μεγάλη αύξηση των δημοσίων δαπανών λόγω του Εμφυλίου Πολέμου σε στρατιωτικές δαπάνες.¹²² Παρόλη τη βοήθεια που έλαβε η χώρα μεγάλο μέρος των χρημάτων διοχετευόταν προς τους στρατιωτικούς σκοπούς κάτι που μέχρι το 1951 ηύξανε το έλλειμμα σημαντικά, η χρηματοδότηση του οποίου γινόταν με έκδοση νέου χρήματος ωθώντας σε περαιτέρω άνοδο τον πληθωρισμό.¹²³

Μέσα στις διαφορετικές πληθωριστικές πιέσεις της περιόδου 1948 - 1952 που είναι και η σημαντικότερη τετραετία του σχεδίου Μάρσαλ, λαμβάνει χώρα το 1949 υποτίμηση του αγγλικού νομίσματος έναντι του αμερικανικού κατά 30%. Το ένα μετά το άλλο τα κράτη της Ευρώπης προχώρησαν και αυτά σε υποτίμηση των εθνικών νομισμάτων τους, ομοίως και η Ελλάδα, υποτιμώντας το εθνικό νόμισμα κατά 30% και κατά 50% έναντι του αγγλικού και του αμερικανικού αντίστοιχα. Αναμενόμενο ήταν να υπάρξουν αρκετές αυξήσεις ιδιαίτερα στα εισαγόμενα προϊόντα τα οποία και επιδοτήθηκαν αναλόγως. Επίσης επανήλθε το καθεστώς πώλησης χρυσών λιρών προς αντιστάθμιση και διατήρηση της ισοτιμίας της με τη δραχμή. Όλα αυτά είχαν σαν

¹²⁰ Γ. Σταθάκης, *ο.π.*, σελ. 222-223.

¹²¹ ECA/G, *The 1949-1950 Program of Greece* (Mission to Greece, Finance and Program Division, box 2), σελ. 115.

¹²² A. Lykogiannis, *Britain and the Greek Economic Crisis 1944-1947*, University of London, 1999, σελ. 238.

¹²³ Κ. Δρακάτος, *ο.π.*, σελ. 17-24.

αποτέλεσμα μία ήπια εκτόνωση της αγοράς χωρίς πολλές διακυμάνσεις, διατηρώντας τις τιμές των αγαθών σταθερές.¹²⁴

Κάνοντας την τελική αποτίμηση του σχεδίου Μάρσαλ για την Ελλάδα μπορούμε να πούμε ότι ο κύριος στόχος τον οποίο είχαν θέσει οι Αμερικανοί είχε επιτευχθεί. Όλα τα σοβαρότατα οικονομικά προβλήματα που βασάνιζαν το ελληνικό κράτος σε συνδυασμό με αδύναμες και ανήμπορες κυβερνήσεις της εποχής όπως επίσης και η δυσκολία συνεργασίας με τους Αμερικάνους και τις υπηρεσίες τους, ήταν κάποιοι από τους κυριότερους λόγους που δεν αξιοποιήθηκε πλήρως η βοήθεια που προοριζόταν για ανάπτυξη των υποδομών και του βιοτικού επιπέδου του ελληνικού λαού. Θέτοντας προβληματισμό αλλά και αντιπαραθέσεις ανάμεσα σε οικονομολόγους και ανθρώπους που πίστευαν ότι κάτι καλύτερο μπορούσε να γίνει για τον τόπο, όπως η γρηγορότερη εκβιομηχάνιση και η καλύτερη ανασυγκρότηση του γεωργικού τομέα. Περισσότερες λύσεις στην οικονομία του κράτους που δαπάνησε πολλά για έναν Εμφύλιο Πόλεμο, στερώντας πόρους από άλλους πολύ σημαντικότερους τομείς που τους είχαν ανάγκη.

5° ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η Περίοδος σταθεροποίησης της οικονομίας (1952-1953).

5.1 Η Έκθεση Βαρβαρέσου.

Με την πάροδο δύο ετών από την εφαρμογή του προγράμματος για την αναστήλωση της ελληνικής οικονομίας οι αλλαγές που επετεύχθησαν ήταν πλέον ορατές. Έτσι το 1950 ενώ η βοήθεια στον τομέα ανοικοδόμησης του κράτους απορροφήθηκε στο έπακρο στον τομέα της βιομηχανίας η απορρόφηση των κονδυλίων

---

¹²⁴ Γ. Σταθάκης, *ο.π.*, σελ. 349-351.

έφτασε μόλις το 19%.¹²⁵ Ήταν εμφανές ότι στο συγκεκριμένο στόχο τα πράγματα είχαν καθυστερήσει αισθητά, κάτι που έγινε σε συνδυασμό με την αμερικανική εξωτερική πολιτική που είχε πλέον στραφεί περισσότερο στον στρατιωτικό εξοπλισμό των κρατών της Ευρώπης παρά στην οικονομική τους ανάπτυξη.¹²⁶

Βλέποντας την εξέλιξη των γεγονότων η κυβέρνηση Πλαστήρα αναζήτησε ένα νέο σχέδιο για την ανάπτυξη της οικονομίας. Κάλεσε τον Κυριάκο Βαρβαρέσο που βρισκόταν στις Ηνωμένες Πολιτείες και του ζήτησε να εκπονήσει ένα ολοκληρωμένο σχέδιο για τη σταθεροποίηση και ανάπτυξη της οικονομίας. Πρόκειται για την έκθεση του πρώην Διοικητή της Τραπέζης της Ελλάδος που υποβλήθηκε τον Ιανουάριο του 1952 γνωστή ως «*Έκθεσις επί του Οικονομικού Προβλήματος της Ελλάδος*»¹²⁷ και σύμφωνα με την οποία επισημαίνονταν τα εξής:

- Οργάνωση της δημόσιας διοίκησης του κράτους με στόχο τη σταθεροποίηση για την πραγματοποίηση οικονομικής και πολιτικής σταθερότητας.
- Ενίσχυση των εισοδημάτων των κατώτερων κοινωνικών τάξεων.
- Απεξάρτηση σταδιακά από τα αμερικανικά κεφάλαια τα οποία είχαν ήδη αρχίσει να μειώνονται.¹²⁸
- Ενίσχυση των αποταμιεύσεων των πολιτών.
- Ενίσχυση μικρομεσαίων επιχειρήσεων.
- Ενίσχυση της γεωργίας και της ελληνικής βιοτεχνίας.
- Αντίθεση στη χρηματοδότηση των μεγάλων έργων υποδομής που απορροφούσαν τεράστιους πόρους.
- Πάταξη της παράνομης κερδοσκοπίας.
- Ενίσχυση της πιο ελαφριάς μορφής βιομηχανίας όπως επίσης και ανάπτυξη της οικοδομικής δραστηριότητας προς όφελος της κοινωνίας.¹²⁹
- Αντίθεση στη βαριά εκβιομηχάνιση του ελληνικού κράτους, όντας ένα φτωχό και μικρό σε πληθυσμό.
- Αποφυγή δημιουργίας συνθηκών μονοπωλίων προς εύνοια ορισμένων επιχειρηματιών και όχι προς όφελος των περισσότερων.¹³⁰

Η Έκθεση έφερε πολλές αντιδράσεις στον χώρο των οικονομολόγων του κράτους οι οποίοι συνδύαζαν την ανάπτυξη με την εκβιομηχάνιση, κάτι στο οποίο ο Βαρβαρέσος εξέφραζε την αντίθεσή του. Στο χώρο της Αριστεράς που πίστευε ότι η ανάπτυξη της βιομηχανίας υπό τον έλεγχο μιας συγκεκριμένης πολιτικής εξουσίας θα έδινε δουλειές και θα τροφοδοτούσε ένα νέο μοντέλο λαϊκής εξουσίας, η πολιτική αυτή

---

¹²⁵ Γ. Στασινόπουλος, *ο.π.* σελ. 11-12.

¹²⁶ Γ. Σταθάκης, *ο.π.* σελ. 366-367.

¹²⁷ Κ. Κωστής, *Κυριάκος Βαρβαρέσος, Έκθεσις επί του Οικονομικού Προβλήματος της Ελλάδος*, Επιστημονική Επιμέλεια: Λυκογιάννης Α., Αθήνα, 2002, σελ. 61.

¹²⁸ Κ. Κωστής, *ο.π.* σελ. 63-66.

¹²⁹ Π. Καζάκος, *Ανάμεσα σε κράτος και αγορά, Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα, 1944-2000*, Αθήνα, 2010, σελ. 159.

¹³⁰ Κ. Κωστής, *ο.π.* σελ. 67-68.

είχε εκφραστεί κυρίως από τον οικονομολόγο Δημήτρη Μπάτση, στέλεχος του ΚΚΕ¹³¹. Η γνώμη των υπολοίπων που πίστευαν στην αναγκαιότητα εκβιομηχάνισης του ελληνικού κράτους λόγω της αμερικανικής βοήθειας, κάτι που ήδη γινόταν σε ολόκληρη την Ευρώπη, εκφραζόταν με τις απόψεις του Ξενοφών Ζολώτα πρώην Διοικητή της Τραπέζης Ελλάδος.¹³² Ο Ζολώτας πίστευε ότι μέσα από μία μεγάλη οικονομική ενίσχυση και προώθηση της βιομηχανίας θα ερχόταν πιο γρήγορη και σημαντικότερη ανάπτυξη και στον αγροτικό τομέα, που δεν έπαυε να είναι και ο κινητήριος μοχλός της οικονομίας. Το κράτος θα επένδυε στις υποδομές και στην ενέργεια λόγω της αμερικανικής βοήθειας και έτσι θα αναπτυσσόταν γρηγορότερα. Πίστευε ότι η ενίσχυση της υπάρχουσας και η δημιουργία νέας βιομηχανίας θα αύξανε στις εξαγωγές, με αποτέλεσμα την εισροή νέων κεφαλαίων στην οικονομία.¹³³ Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Ζολώτας ήταν αντιπρόεδρος του Ανωτάτου Συμβουλίου Ανασυγκρότησης για την Ελλάδα (ΑΣΑ), υπεύθυνου για το τετραετές πρόγραμμα διαχείρισης του Σχεδίου Μάρσαλ.¹³⁴ Θέση από την οποία και παραιτήθηκε το Νοέμβριο του 1948 όταν διαφώνησε με την άποψη που εξέφρασαν τα κράτη της Ευρώπης ότι η εκβιομηχάνιση της Ελλάδας και η δημιουργία βαριάς βιομηχανίας σε αυτή θα ήταν κάτι συμπληρωματικό προς τις ευρωπαϊκές οικονομίες και τελικά όχι και τόσο απαραίτητο. Στο πρόγραμμα ανασυγκρότησης του κράτους βασική προτεραιότητα δόθηκε στις υποδομές, στα έργα με κοινωνικό περιεχόμενο, στο ενεργειακό κομμάτι, όπως επίσης στην επέκταση της βιομηχανίας αλλά και στην εκμετάλλευση των ορυκτών κοιτασμάτων. Αυτοί ήταν και οι τομείς όπου δόθηκε το βάρος του οικονομικού προγράμματος για την ανάπτυξη του ελληνικού κράτους.¹³⁵

5.2 Το πρόγραμμα σταθεροποίησης της οικονομίας του Γ. Καρτάλη.

Το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου το 1950 βρήκε και πάλι την Ελλάδα σε τραγική κοινωνική και οικονομική κατάσταση. Χιλιάδες ανθρώπων που θα απασχολούνταν στον παραγωγικό τομέα του κράτους είχαν χάσει τη ζωή τους ενώ τα οικονομικά μεγέθη από τις καταστροφές ήταν σε δυσθεώρητα ύψη.¹³⁶ Παρόλα αυτά όμως κατά τα έτη 1945-1950 αρκετά πράγματα βελτιώθηκαν ή τέθηκαν τα θεμέλια για νέα έργα και υποδομές πάντα κάτω από την εποπτεία των Αμερικανών που

---

¹³¹ Δ. Μπάτσης, *Η βαρειά βιομηχανία στην Ελλάδα*, Αθήνα, 1947. Ο Δημήτρης Μπάτσης ήταν από τους βασικούς συντελεστές του περιοδικού *Ανταίος*, που εξέφραζε τις απόψεις των οικονομολόγων της Αριστεράς. Κατηγορήθηκε στην υπόθεση κατασκοπίας με κεντρικό πρόσωπο τον Νίκο Μπελογιάννη και εκτελέστηκε στις 30 Μαρτίου 1952.

¹³² Λ. Τσουλφίδης, *ο.π.*, σελ. 329.

¹³³ Ξ. Ζολώτας, *Νομισματικές και Οικονομικές Μελέτες 1945-1996*, Έκδ. Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα, 1997, σελ. 158-175.

¹³⁴ Χ. Χατζηιωσήφ, *ο.π.*, σελ. 304.

¹³⁵ Γ. Στασινόπουλος, *ο.π.*, σελ. 12.

¹³⁶ Π. Καζάκος, *ο.π.*, σελ. 125-128.

επιτηρούσαν τη λειτουργία του κράτους και της οικονομίας. Φυσικά και ο ρυθμός ανάπτυξης υπολείπεται κατά πολύ εκείνου των κρατών της υπόλοιπης Ευρώπης αφού προσπαθούσε να σταθεροποιήσει τις τιμές της αγοράς και με ένα πληθωρισμό πάλι στα ύψη μετά την υποτίμηση της δραχμής του 1949.¹³⁷

Το 1950 ήταν το έτος κατά το οποίο οι ΗΠΑ ενεπλάκησαν στον πόλεμο της Κορέας. Επρόκειτο για ένα καθοριστικό γεγονός στην άσκηση της αμερικανικής πολιτικής αφού αρκετοί πόροι από τα αμερικανικά προγράμματα που προορίζονταν για την ανάπτυξη των ευρωπαϊκών κρατών αξιοποιήθηκαν στην επέμβαση των Αμερικανών στη χερσόνησο της Κορέας με σκοπό την απόκρουση της κομμουνιστικής απειλής.¹³⁸ Σειρά αντιπληθωριστικών μέτρων πάρθηκαν και στην Ελλάδα όπως μέτρα σταθεροποίησης των μισθών, νέοι φόροι στις εισαγωγές, πωλήσεις χρυσών λιρών κλπ.¹³⁹ Το πρόβλημα της σταθεροποίησης δεν είχε λυθεί ενώ η αμερικανική βοήθεια μειωνόταν σταθερά, έτσι που το ελληνικό κράτος αδυνατούσε να καλύψει τα ελλείμματα που δημιουργούνταν. Λογικό ήταν η έντονη κοινωνική δυσφορία λόγω των νέων μέτρων που επιβλήθηκαν.

Από την κυβέρνηση Πλαστήρα που είχε αναδειχθεί το Σεπτέμβριο του 1951 ο υπουργός συντονισμού Γεώργιος Καρτάλης, ένας χαρισματικός και ελπιδοφόρος πολιτικός, ήταν αυτός που ανέλαβε το δύσκολο έργο της διευθέτησης των δημοσιονομικών προβλημάτων. Εφαρμόζοντας αντιπληθωριστική πολιτική, τοποθετώντας το καλό του κράτους πάνω από το προσωπικό του όφελος ως πολιτικός υιοθέτησε αντιδημοφιλή μέτρα, τα οποία θα απέφεραν τελικά την έξοδο από τη δημοσιονομική στενωπό και θα οδηγούσαν στην πρόοδο.¹⁴⁰ Ισοσκελίση του προϋπολογισμού για την αποφυγή πιέσεων προς την οικονομία ήταν το βασικό του μέλημα. Πίστευε ότι με υποτίμηση της υπερτιμημένης δραχμής το κράτος θα έκανε μία νέα αρχή. Η διαμάχη του με όσους κερδοσκοπούσαν ενώ είχαν πάρει μεγάλα ποσά ως βοήθεια αποκρύπτοντας τα προϊόντα τους ήταν συνεχής και έντονη. Νέοι φόροι επιβλήθηκαν στις επιχειρήσεις έτσι ώστε να χρησιμοποιηθούν νέα ιδιωτικά κεφάλαια στην παραγωγή, ενώ περικοπές των στρατιωτικών δαπανών προς όφελος της οικονομικής ανασυγκρότησης που οραματιζόταν, βρήκαν την αντίδραση των Αμερικανών.¹⁴¹

Το οικονομικό πρόγραμμα που εφάρμοσε ο Γεώργιος Καρτάλης κατά τα έτη 1951-1952 έκρινε κατά πολύ και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας για τα επόμενα χρόνια. Είχαμε μείωση του ελλείμματος από 1,5 τρις δραχμές το 1950 σε 462 δις το 1952 και τον πληθωρισμό από 14,5 το 1950 σε 0,6 το 1952.¹⁴²

---

¹³⁷ Π. Καζάκος, *ο.π.*, σελ. 128-129.

¹³⁸ Χ. Χατζηιωσήφ, *ο.π.*, σελ. 308.

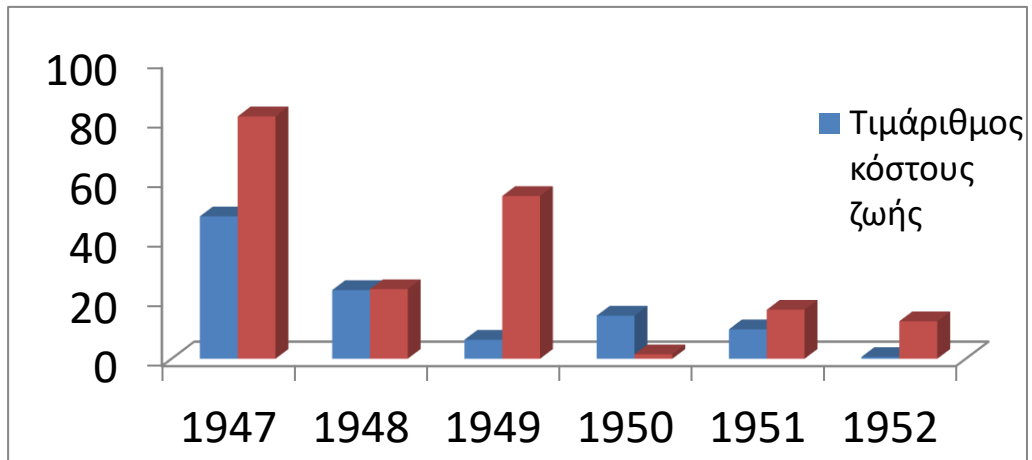
¹³⁹ Α. Βετσόπουλος, *ο.π.*, σελ. 258-269.

¹⁴⁰ Ν. Νικολάου, «Ο αριστοκράτης πολιτικός που σταθεροποίησε την οικονομία», αναρτήθηκε 1/12/2007 και ανακτήθηκε 7/1/2023 από www.kathimerini.gr, σελ. 94.

¹⁴¹ Γ. Στασινόπουλος, *ο.π.*, σελ. 27.

¹⁴² Κ. Δρακάτος, *ο.π.*, σελ. 25.

Πληθωρισμός 1946-1953 (μεταβολές %)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος – Ισολογισμοί

Παρά τις αρχικές αντιδράσεις που υπήρξαν για στασιμότητα σε τομείς της οικονομίας και μείωση της απασχόλησης το μέλλον έδειξε ότι είχε προετοιμαστεί το έδαφος για την υποτίμηση της δραχμής το 1953 που ακολούθησε και έβαλε το κράτος σε μία νέα τροχιά ανάπτυξης και προόδου.

5.3 Η υποτίμηση της δραχμής το 1953.

Με την έλευση του 1953 ένα νέο οικονομικό πρόγραμμα τριετίας υιοθετήθηκε από την κυβέρνηση για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας έχοντας νέους στόχους, αφού η ξένη βοήθεια είχε περικοπεί αρκετά, πρόγραμμα που στηριζόταν στα διαθέσιμα κεφάλαια του ελληνικού κράτους. Για να επιτευχθεί το πρόγραμμα θα έπρεπε και πάλι να υπάρξουν συνθήκες σταθερότητας στην οικονομία εφαρμόζοντας το πρόγραμμα Καρτάλη που βασιζόταν ακόμη στη μειωμένη έστω βοήθεια των Αμερικανών. Σύμφωνα με την Τράπεζα της Ελλάδος¹⁴³ η δραχμή εμφανιζόταν υπερτιμημένη έως και 67% στις αρχές του έτους σε σχέση με την πραγματική της αξία. Η μείωση των εξαγωγών σε συνάρτηση με την αύξηση των εισαγωγών δημιούργησε κέρδη για μία κατηγορία της αγοράς όπου η χαμηλή τιμή του συναλλάγματος οδηγούσε σε αυτή την

¹⁴³ ΤτΕ, Ισολογισμός, 1952, Αθήνα.

κατεύθυνση. Η αύξηση της τιμής του συναλλάγματος ήταν αναγκαία μέσω μιας υποτίμησης του εθνικού νομίσματος.¹⁴⁴

Η υποτίμηση της δραχμής ήταν στα πλαίσια των Αμερικανών από το 1952 τα οποία και αναθεώρησαν βλέποντας τα αποτελέσματα του σταθεροποιητικού προγράμματος του Γεωργίου Καρτάλη.¹⁴⁵ Τελικά στις 9 Απριλίου 1953 η υποτίμηση πραγματοποιήθηκε κάτω από απόλυτη μυστικότητα προς αποφυγή κερδοσκοπικών τάσεων, αφού ελάχιστοι γνώριζαν το πότε θα λάβει χώρα. Αυτοί ήταν κάποια από τα κορυφαία στελέχη της αμερικανικής αποστολής και της Νομισματικής Επιτροπής, ο Αμερικανός πρέσβης, ο Διοικητής της Τραπέζης της Ελλάδος και φυσικά ο ίδιος ο πρωθυπουργός που σε συνεργασία με τον υπουργό συντονισμού Σπύρο Μαρκεζίνη έδωσε και την τελική εντολή.¹⁴⁶ Το σχεδιασμό του εγχειρήματος και την ανακοίνωση αυτού είχε αναλάβει αποκλειστικά ο Μαρκεζίνης μειώνοντας τη δραχμή κατά 50% έναντι του δολαρίου. Πρέπει να σημειωθεί ότι την υποτίμηση την είχαν υποδείξει ως λύση και έγκριτοι καθηγητές και οικονομολόγοι (βλ. Έκθεση Βαρβαρέσου, Ξενοφών Ζολώτας κ.α.) όπως επίσης η Τράπεζα της Ελλάδος και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο καθένας με δικό του ποσοστό.¹⁴⁷ Υποτίμηση πραγματοποιήθηκε έχοντας την έγκριση του ΔΝΤ και ανακοινώθηκε ραδιοφωνικά στο λαό στις 9 Απριλίου.¹⁴⁸ Η νέα ισοτιμία της δραχμής έναντι του δολαρίου ήταν πλέον ένα δολάριο Ηνωμένων Πολιτειών να ισούται με 30.000 ελληνικές δραχμές κάτι που θεσμοθετήθηκε με το νομοθετικό διάταγμα 2415.¹⁴⁹ Συγχρόνως με την υποτίμηση ανακοινώθηκαν σειρά μέτρων που θα βοηθούσαν στη σταθεροποίηση της οικονομίας έτσι ώστε σιγά-σιγά να προκύψουν τα ποθητά αποτελέσματα.

Ισχυρές αντιδράσεις υπήρξαν από τη μεριά της αντιπολίτευσης και του τύπου ότι όλα αυτά θα οδηγούσαν τη χώρα σε υψηλό πληθωρισμό και γενικότερα σε εκτροχιασμό της οικονομίας της μέσω της κερδοσκοπίας που θα λάμβανε χώρα. Αντικρουόμενος αυτές τις απόψεις ο Μαρκεζίνης έθετε ως βασικό γνώμονα την αύξηση των εξαγωγών, την μείωση των εισαγωγών και την εμπιστοσύνη των πολιτών στο νόμισμα της χώρας στοχεύοντας στην προσέλευση και νέων κεφαλαίων που είχαν διαρρεύσει στο εξωτερικό για νέες επενδύσεις.¹⁵⁰

Με την πάροδο των πρώτων μηνών φάνηκαν και τα πρώτα αποτελέσματα της υποτίμησης που ήταν πολύ ενθαρρυντικά. Ο προϋπολογισμός του κράτους ισοσκελίστηκε και γινόταν καθημερινά λεπτομερής έλεγχος των τιμών της αγοράς από συγκεκριμένη επιτροπή που είχε συσταθεί, ώστε να μην έχουμε μεγάλες αποκλίσεις, ενώ το κόστος διαβίωσης παρέμενε σε σχετικά σταθερά επίπεδα. Δάνεια αναζητήθηκαν στο εξωτερικό μόνο για λόγους αναπτυξιακούς και όχι για την εξόφληση παλαιότερων χρεών όπως γινόταν στο παρελθόν, ενώ οι καταθέσεις άρχισαν σιγά-σιγά να

¹⁴⁴ Κ. Δρακάτος, *ο.π.*, σελ. 31-33.

¹⁴⁵ Γ. Σταθάκης, *ο.π.*, σελ. 393-394.

¹⁴⁶ Γ. Νίκας, *Θεμελιώνοντας την ανάπτυξη: Ο Σπύρος Μαρκεζίνης στο Υπουργείο Συντονισμού 1952-1954*, Μεταπτυχιακή Διατριβή, ΕΚΠΑ, Αθήνα, 2017, σελ. 49.

¹⁴⁷ Γ. Σταθάκης *ο.π.*, σελ. 393-394.

¹⁴⁸ *Ελευθερία*, 10 Απριλίου 1953, σελ. 1

¹⁴⁹ Νομοθετικό Διάταγμα 2415/9-5-1953, «Περί αναπροσαρμογής της αξίας της δραχμής εις ξένον συνάλλαγμα».

¹⁵⁰ Π. Καζάκος, *ο.π.*, σελ. 166-167.

αυξάνονται. Προνόμια δόθηκαν σε ξένες εταιρείες που επιθυμούσαν πλέον να επενδύσουν στην Ελλάδα όπως μείωση της φορολογίας τους και προστασία των κεφαλαίων τους μέσω του νέου νομοθετικού διατάγματος 2687¹⁵¹ που είχε νομοθετήσει η κυβέρνηση.¹⁵² Χαρακτηριστική επίσης υπήρξε και η απόφαση της κυβέρνησης να μειώσει τον ελληνικό στρατό από 150.000 σε 105.000, αξιοποιώντας το γεγονός ότι η Ελλάδα από το Φεβρουάριο του 1952 ήταν μέλος του NATO (North Atlantic Treaty Organization)¹⁵³ και δεν ήταν εύκολο πλέον να απειληθεί από κάποιο εξωτερικό κίνδυνο.¹⁵⁴ Οι πόροι που εξασφαλίστηκαν από τη μείωση των δαπανών για την άμυνα του κράτους, θα διοχετεύονταν στους χώρους που χρειαζόταν η οικονομία να αναπτυχθεί.

Η υποτίμηση της δραχμής σε συνδυασμό με σειρά μέτρων και την προσέλευση νέων κεφαλαίων στην ελληνική οικονομία υπήρξε και η αφετηρία για τη νομισματική και όχι μόνο σταθεροποίηση που επιδιωκόταν επί σειρά ετών. Η σωστή και ομαλή λειτουργία της αγοράς χωρίς τις πληθωριστικές εξάρσεις των περασμένων χρόνων ήταν αυτό που αναζητούνταν.¹⁵⁵ Η μείωση της παρεμβατικότητας του κράτους στην ελεύθερη αγορά θα ομαλοποιούσε τις συναλλαγές και θα σταθεροποιούσε μία νέα κατάσταση. Η νομισματική σταθερότητα και ισορροπία του κράτους που αναζητούνταν είχε κατά μεγάλο ποσοστό επιτευχθεί. Κάτι που είχε ξεκινήσει ο Γεώργιος Καρτάλης θέτοντας το θεμέλιο λίθο για σταθεροποίηση και ομαλότητα της οικονομίας λίγα χρόνια νωρίτερα.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η οικονομική ιστορία του κάθε κράτους είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ίδιας της ιστορίας του. Έτσι ακριβώς και στην περίπτωση του ελληνικού κράτους από την ίδρυσή του τα οικονομικά δρώμενα διαμόρφωναν κατά χρονικές περιόδους την ίδια την ύπαρξη του και την πορεία της κοινωνίας. Με την ίδρυση της Τραπέζης της Ελλάδος στις 14 Μαΐου 1928 ξεκίνησε μία νέα πορεία για την Ελλάδα με τον ιδιαίτερο δυναμισμό αλλά και την πολύπλευρη συμβολή που επέδειξε ο οργανισμός αυτός, επιδεικνύοντας τεράστια επιτεύγματα αλλά και μέσα από αντιξοότητες που χάραξαν βαθιά την πορεία του ελληνικού έθνους.

Με την ίδρυση της τράπεζας για την εξασφάλιση της νομισματικής σταθερότητας αλλά και της συνολικής βελτίωσης του πιστωτικού συστήματος ξεκίνησε ένας μακροχρόνιος αγώνας για να λυθούν οικονομικά προβλήματα που ταλάνιζαν το ελληνικό κράτος,

---

¹⁵¹ Νομοθετικό Διάταγμα 2687/10-11-1953, «Περί επενδύσεως και προστασίας κεφαλαίων εξωτερικού»

¹⁵² Π. Καζάκος, *ο.π.*, σελ. 173.

¹⁵³ Η Ελλάδα και η Τουρκία προσχώρησαν στο NATO (ή αλλιώς Βορειοατλαντική Συμμαχία) στις 18 Φεβρουαρίου 1952. Ήδη αριθμούσε δώδεκα μέλη από τις 4 Απριλίου 1949 που ιδρύθηκε στην Ουάσινγκτον, ενώ μέχρι σήμερα έχουν αυξηθεί σε τριάντα.

¹⁵⁴ Γ. Νίκας, *ο.π.*, σελ. 112.

¹⁵⁵ Π. Καζάκος, *ο.π.*, σελ.164.

παρά τις διαφορετικές πολλές φορές αντιλήψεις που είχαν εκδηλωθεί. Οι σοβαρότατες συνέπειες της μικρασιατικής καταστροφής, η οικονομική κρίση του 1929 με την παγκόσμια οικονομική ύφεση που ακολούθησε και κατόπιν ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, ήταν μία σειρά από σημαντικότερα γεγονότα στα οποία ο ρόλος της τράπεζας ήταν βασικός συμβάλλοντας στη σταθεροποίηση της ελληνικής οικονομίας. Φυγαδεύοντας τον χρυσό με την έναρξη του πολέμου και ασκώντας διοίκηση από το Λονδίνο προσπάθησε όσο μπορούσε να διαμορφώσει τα οικονομικά μεγέθη του δημοσίου βοηθώντας στη διαχείρισή τους. Κατά την μεταπολεμική περίοδο γίνεται ο κύριος συντελεστής της οικονομικής πολιτικής των κυβερνήσεων και ο μόνιμος διαχειριστής των οικονομικών πόρων που διοχετεύτηκαν στην Ελλάδα, αρχικά μέσω της βρετανικής και κατόπιν της αμερικανικής βοήθειας από το σχέδιο Μάρσαλ. Στήριξε με όλες τις δυνάμεις και τρόπους τον αγώνα για οικονομική σταθερότητα και νομισματική ισορροπία στα χρόνια που ακολούθησαν. Διαθέτοντας πλειάδα στελεχών της που διετέλεσαν υπουργοί, πρωθυπουργοί ή συμμετείχαν σε επιτροπές για διάφορα οικονομικά θέματα όπως π.χ. η Νομισματική Επιτροπή κ.α. συνέβαλε τα μέγιστα στη διαμόρφωση των οικονομικών εξελίξεων έχοντας πάντα ως γνώμονα την ανάπτυξη και την βελτίωση των οικονομικών συνθηκών του κράτους.

Το ελληνικό κράτος και οι πολίτες υπέφεραν και υπέμεναν πολλά. Μέσα από οικονομικές καταστροφές, παγκόσμιους πολέμους, πείνα και δυστυχία στάθηκαν όρθιοι απέναντι σε όλους εκείνους που νόμιζαν ότι στρατιωτικά ή και οικονομικά θα κατάφεραν να τους λυγίσουν. Η Τράπεζα της Ελλάδος ξεφεύγοντας από τα στενά και τυπικά όρια ενός εκδοτικού ιδρύματος προσέφερε όλες της τις δυνάμεις για να βοηθήσει το ελληνικό κράτος να ορθοποδήσει και να αντιμετωπίσει τα προβλήματα. Κατάφερε στη συνείδηση των απλών ανθρώπων να θεωρείται κάτι παραπάνω από μία απλή τράπεζα, ένας θεσμός. Η εμπιστοσύνη και η βεβαιότητα που αντανακλούσε με το έργο της πάντα με πίστη στο καθήκον την κατέστησε θεμελιακό παράγοντα για τη οικονομική σταθερότητα και την πρόοδο του έθνους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αγγελόπουλος Α., *Από την Κατοχή στον Εμφύλιο*, Αθήνα, 1994.

Αγγελόπουλος Α., *Το οικονομικό πρόβλημα της Ελλάδος*, Αθήνα, 1945.

Αναγκαστικός Νόμος 971/24-01-1946 «Περί κυρώσεως της μεταξύ της κυβέρνησης της Μεγάλης Βρετανίας και της Ελλάδος Δημοσιονομικής και Οικονομικής συμφωνίας της 24^{ης} Ιανουαρίου 1946».

Αναγκαστικός Νόμος 879/25-01-1946 «Περί σταθεροποιήσεως της δραχμής».

- Αναγκαστικός Νόμος 944/14-02-1946 «Περί αγοροπωλησίας χρυσού και χρυσών νομισμάτων».
- Ανδρεάδης Α., *Η Ιστορία των Εθνικών Δανείων*, Καραβίας, Αθήνα, 1938.
- Αλογοσκούφης Γ. και Λαζαρέτου Σ., *Η Δραχμή: Από τον Φοίνικα στο Ευρώ*, Λιβάνης, Αθήνα, 2002.
- Βαλαωρίτης Ι., *Ιστορία της Εθνικής τραπεζής της Ελλάδος 1842 – 1902*, Αθήνα, 2002.
- Βαρβαρέσος Κ., *Έκθεσις επί του οικονομικού προβλήματος της Ελλάδος*, Αθήνα, 1952.
- Βαρβαρέσος Κ., *Η αναπροσαρμογή της δραχμής*, Αθήνα, 1953.
- Βενέζης Η., *Χρονικόν της Τραπεζής της Ελλάδος*, Αθήνα, 1955.
- Βενέζης Η., *Εμμανουήλ Τσουδερός* Αθήνα 1966.
- Βετσόπουλος Α., *Η Ελλάδα και το σχέδιο Μάρσαλ, Η μεταπολεμική ανασυγκρότηση της ελληνικής οικονομίας*, Αθήνα, 2007.
- Βόγλης Π., *Ο Paul Porter και η Αμερικανική οικονομική αποστολή στην Ελλάδα (18 Ιανουαρίου – 22 Μαρτίου 1947)*, τόμος 27, Αθήνα 2005.
- Γενική Στατιστική Υπηρεσία, *Στατιστική Επετηρίς 1930*, Αθήνα, 1931.
- Γκοτζαμάνης Β., *Κατοχικόν δάνειον και δυνάμεις κατοχής*, Θεσσαλονίκη, 1954.
- Διομήδης Α., *Περί του ζητήματος καλυμμάτων της Εθνικής Τραπεζής*, τ.4, 1927.
- Δρακάτος Κ., *Ο μεγάλος κύκλος της ελληνικής οικονομίας, (1945-1995)*, Αθήνα, 1997, σελ. 19.
- Ένωση Ελληνικών Τραπεζών, *Οικονομική Επετηρίδα της Ελλάδος 1929-1939*, 11 τόμοι.
- ΕΤΕ, *Έκθεση Διοικητή ΕΤΕ Α. Διομήδη έτους 1924*, Αθήνα.
- ΕΤΕ, *Εκθέσεις Διοικητών*, Αθήνα.
- Εφημερίδα «Ελευθερία», Πρωτοσέλιδο, Παρασκευή 10 Απριλίου 1953.
- Ζολώτας Ξ., *Κατευθύνσεις της οικονομικής μας πολιτικής*, Αθήνα, 1936.
- Ζολώτας Ξ., *Δημιουργικός Σοσιαλισμός*, Αθήνα, 1944.

Ζολώτας Ξ., *Η πολιτική της Τραπέζης της Ελλάδος. Από 19 Οκτωβρίου 1944 μέχρι 8 Ιανουαρίου 1945*, Αθήνα, 1945.

Ζολώτας Ξ., *Νομισματικό πρόβλημα και ελληνική οικονομία*, Αθήνα, 1950.

Ζολώτας Ξ., *Η πολιτική της Τραπέζης της Ελλάδος*, Αθήνα, 1945.

Ζολώτας Ξ., *Νομισματικές και Οικονομικές Μελέτες 1945-1996*, Έκδ. Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα, 1997.

Ζολώτας Ξ., *Νομισματική σταθεροποίηση*, Αθήνα, 1928.

Ζολώτας Ξ., *Η Μεταμόρφωση της Κεφαλαιοκρατίας*, Αθήνα, 1953.

Ζολώτας Ξ., *Νομισματική ισορροπία και οικονομική ανάπτυξη*, Αθήνα, 1964.

Ζολώτας Ξ., *Η αναπροσαρμογή της δραχμής*, εφημερίδα «το βήμα», 12 Απριλίου, 1953.

Ιατρίδης Γ., *Η Ελλάδα στην δεκαετία 1940-1950. Ένα έθνος σε κρίση*, Αθήνα, 1984.

Καζάκος Π., *Ανάμεσα σε κράτος και αγορά, Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα, 1944-2000*, Αθήνα, 2010.

Καρβουναράκης Θ., *Η αμερικανική εξωτερική πολιτική τον 20^ο αιώνα, Α' Μέρος (1898-1945)*, Αθήνα, 2008.

Κωστής Κ., *Κυριάκος Βαρβαρέσος, Έκθεσις επί του Οικονομικού Προβλήματος της Ελλάδος*, Επιστημονική Επιμέλεια: Λυκογιάννης Α., Αθήνα, 2002.

Κωστής Κ., *Οι Τράπεζες και η κρίση*, Αθήνα, 1986.

Κωστής Κ., *Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας*, Αθήνα, 2021.

Κωστής Κ., *Η ιστορία της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος*, Αθήνα, 2008.

Κωστής Κ., *Οι τράπεζες στην Ελλάδα 1898 – 1928*, Αθήνα, 1988.

Λυμπεράτος Μ., *Στα Πρόθυρα του Εμφυλίου Πολέμου*, Αθήνα, 2006.

Μαργαρίτης Μ., *Από την ήττα στην εξέγερση*, Αθήνα, 1993.

Μηχανή του χρόνου, *Το Σχέδιο Τρούμαν*, Συνέντευξη Ιωάννης Σαλαβράκος, Ιστορικός, Λέκτορας Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2012, 3:55, Ανακτήθηκε You Tube, 9-12-2022.

Μηχανή του χρόνου, *Το Σχέδιο Τρούμαν*, Συνέντευξη Τάσος Ηλιαδάκης, Δρ. Κοινωνιολογίας, 2012, 5:01, Ανακτήθηκε You Tube, 9-12-2022.

- Νίκας Γ, *Θεμελιώνοντας την ανάπτυξη: Ο Σπύρος Μαρκεζίνης στο Υπουργείο Συντονισμού 1952-1954*, Μεταπτυχιακή Διατριβή, ΕΚΠΑ, Αθήνα, 2017.
- Νικολάου Ν, «*Ο αριστοκράτης πολιτικός που σταθεροποίησε την οικονομία*», αναρτήθηκε 1/12/2007 και ανακτήθηκε 7/1/2023 από www.kathimerini.gr.
- Νομοθετικό Διάταγμα 2415/9-5-1953, «*Περί αναπροσαρμογής της αξίας της δραχμής εις ξένον συνάλλαγμα*».
- Νομοθετικό Διάταγμα 2687/10-11-1953, «*Περί επενδύσεως και προστασίας κεφαλαίων εξωτερικού*».
- Παντελάκης Ν, *Συμμαχικές πιστώσεις, κράτος και Εθνική Τράπεζα*, ΜΙΕΤ, Αθήνα, 1988.
- Σβώλος Α, *Η ιστορία μιας προσπάθειας*, Αθήνα, 1945.
- Σταθάκης Γ, *Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ*, 2004, Αθήνα.
- Στασινόπουλος Γ, «*Πριν την Απογείωση: Η Οικονομική Πολιτική στην Ελλάδα την περίοδο της Ανασυγκρότησης, 1945-1953*» Οικονομικό Τμήμα Πανεπιστημίου Αθηνών, 6 Φεβρουαρίου 2006.
- Στασινόπουλος Γ, *Νομισματική Θεωρία και Πολιτική στην Ελλάδα το 19^ο αιώνα*, Δαρδανός, Αθήνα, 2000.
- Τσουλφίδης Α, *Οικονομική Ιστορία της Ελλάδος*, εκδ. Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, 2013.
- ΤτΕ, Απόφαση Γενικού Συμβουλίου, 23 Μαρτίου 1936, Αθήνα.
- ΤτΕ, Γενική Συνέλευση Μετόχων, 22 Νοεμβρίου 1947, Αθήνα.
- ΤτΕ, Έκθεση Διοικητού για τα έτη 1941, 1944, 1945.
- ΤτΕ, Έκθεση Διοικητή 1947, Αθήνα.
- ΤτΕ, Εκθέσεις Διοικητών κατά τα έτη 1963, 1991, 1995, 2000, 2012-2013.
- ΤτΕ, Ισολογισμός 1941 – 1944.
- ΤτΕ, Ισολογισμοί 1947, 1948.
- ΤτΕ, Ισολογισμός, 1952.
- ΤτΕ, *Τα πρώτα πενήντα χρόνια 1928-1978*, Αθήνα, 1978.
- ΤτΕ, *Καταστατικό*, Αθήνα, 1928.

ΤτΕ, Πρακτικά Γενικού Συμβουλίου, *Διαχείριση δημοσίων εξόδων από Λονδίνο*, 24 Απριλίου 1941.

ΤτΕ, *Ισοζύγιο εξωτερικών πληρωμών του κράτους 1941*.

ΤτΕ, *Η κρίση του 1929, η ελληνική οικονομία και οι εκθέσεις της Τράπεζας Ελλάδος για τα έτη 1928 1940*, Αθήνα, 2009.

Τσουδερός Ε, *Αρχείο του στη βιβλιοθήκη της Τράπεζας της Ελλάδος*.

Τσουδερός Ε, *Ο επισιτισμός 1941-44*, Αθήνα, 1946.

Υπουργείο Οικονομικών, *Σχέδιο Νόμου για την ΤτΕ*, 29 Ιουλίου 1932, Αθήνα.

Φωκάς – Κοσμετάτος, *Η εισαγωγή της ιταλικής δραχμής εις την Επτάνησον, 1941 - 1941*, Αθήνα, 1946.

Χαριτάκης Γ, *Οικονομική Επετηρίδα της Ελλάδος*, Ένωση ελληνικών τραπεζών, Αθήνα, 1932.

Χατζηβασιλείου Ε, *Το Σχέδιο Μάρσαλ και η διαμόρφωση της μεταπολεμικής Δυτικής Ευρώπης*, Αθήνα, 2011.

Χαλκιάς Δ., *Το οικονομικό πρόβλημα της Ελλάδος*, Αθήνα, 1958.

Χατζηιωσήφ Χ, *Η Πολιτική Οικονομία της μεταπολεμικής Ελλάδας, 1944-1996*, Αθήνα, 1999.

Ψαλιδόπουλος Μ, *Η κρίση του 1929 και οι Έλληνες οικονομολόγοι*, ΕΤΕ, Αθήνα, 1989.

Ψαλιδόπουλος Μ, *Ο Ξενοφών Ζολώτας και η ελληνική οικονομία*, Αθήνα, 2008.

Ψαλιδόπουλος Μ., *Οικονομολόγοι και οικονομική πολιτική στη σύγχρονη Ελλάδα*, Αθήνα, 2010.

Ψαλιδόπουλος Μ., *Νομισματική διαχείριση και οικονομική κρίση, η πολιτική της Τράπεζας της Ελλάδος για τα έτη 1928 – 1940*.

Ψαλιδόπουλος Μ, *Ιστορία της Τράπεζας της Ελλάδος, 1928 – 2008*, Αθήνα, 2014.

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

British Economic Mission, *Final Report*.

ECA/G, *The 1949-1950 Program of Greece* (Mission to Greece, Finance and Program Division, box 2).

Delivanis. D, and W. Cleveland, *Greek Monetary Developments 1939-1948*, Indiana University, 1949.

Etmektsoglou – Koehn K., *Axis Exploitation of Wartime Greece, 1941-1943*, Emory University, 1995.

Keynes J, *The general theory of employment interest and money*, London, 1935.

Kofas J, *Financial relations of Greece and the Great Powers, 1832-1862*, (1981).

Lykogiannis A, *Britain and the Greek Economic Crisis 1944-1947*, University of London, 1999.

Mazower M, *Στην Ελλάδα του Χίτλερ*, Αθήνα, 1994.

Monthly Report of the Chief of the AMAG, October, 1947.

Patterson T, *Soviet-American Confrontation: Postwar Reconstruction and the Origins of the Cold War*, Baltimore: John Hopkins University, 1973.

Porter Report, Summary and Recommendation of the American Economic Mission to Greece, Publication 365, 30 April 1947.

Varvarwssos K, “*The situation of the present monetary crisis in Greece*”, London, October 1944.